

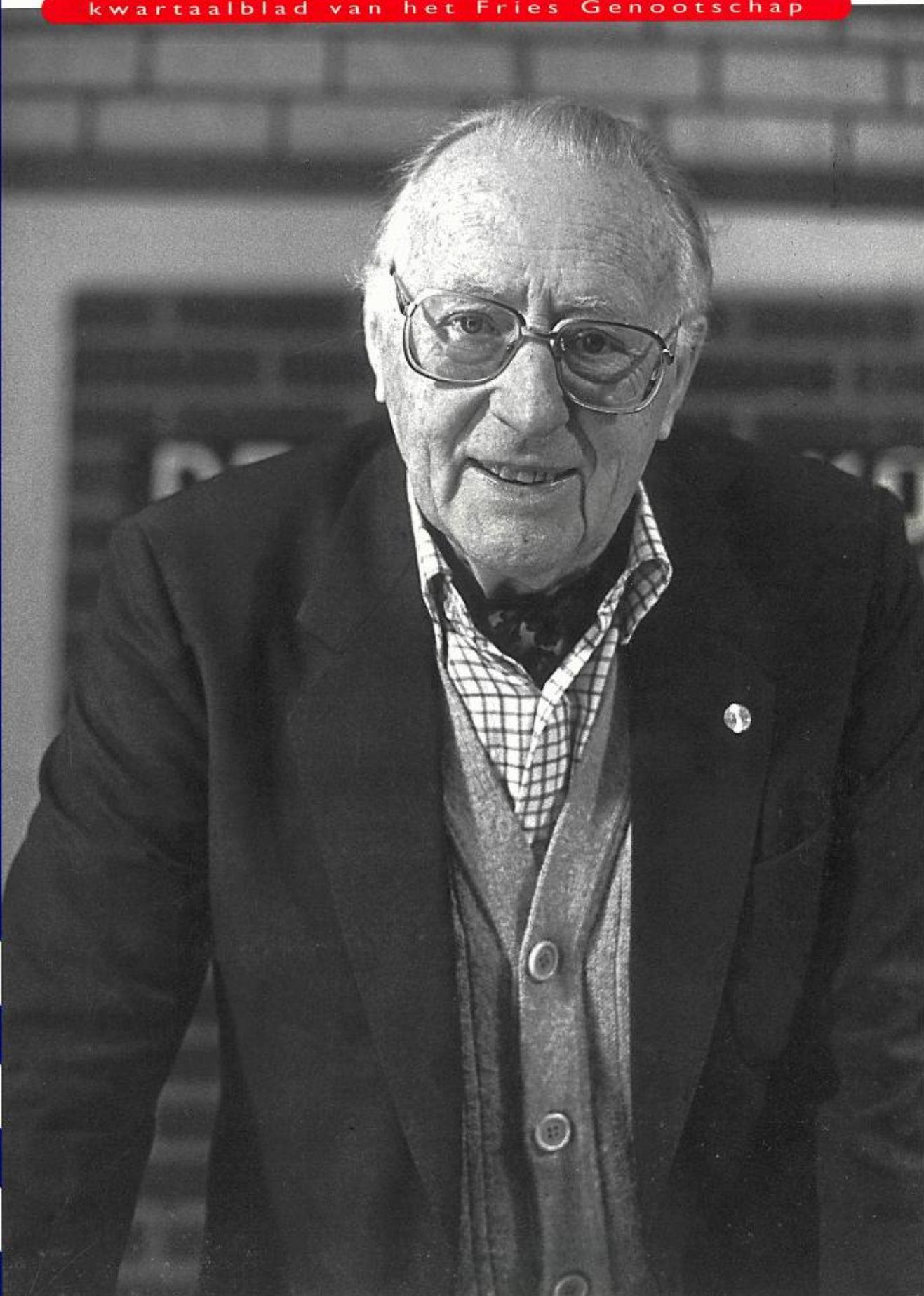
3^e jaargang, maart 1997

Nº1

FRYSLÂN

kwartaalblad van het Fries Genootschap

NIEUWSBLAD VOOR GESCHIEDENIS EN CULTUUR

FRYSLÂN

*Nieuwsblad voor
geschiedenis en
cultuur*

3e jaargang nr. 1, maart 1997

Fryslân is een uitgave van het Fries Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde. Het verschijnt vier keer per jaar en wordt toegezonden aan de leden van het Fries Genootschap

Redactie:

dr Johan Frieswijk,
dr Yme Kuiper,
drs Joop Woudstra
Eindredactie: drs Meindert Schroor

Vaste medewerkers:

dr Wiebe Bergsma, Hans de Haan,
drs Goffe Jensma, Douwe K. Kootstra,
drs Evert Kramer, drs Johanneke Krolis,
drs René Kunst, dr Gilles de Langen,
dr Hans Mol, drs Rita Mulder-Radetzky,
Lourens Oldersma, dr Jacob van Sluis,
drs Hotso Spanninga,
drs Tineke Steenmeijer-Wielenga,
dr Oebele Vries

Redactiesecretariaat:

Kopij, recensie-exemplaren enz. zenden aan: *Fryslân*, Postbus 6091,
8902 HB Leeuwarden/Ljouwert.
Telefoon/fax: 058-2665309

Ledenadministratie:

Fries Genootschap
Turfmarkt 11
8911 KS Leeuwarden
058-2123001
(Alleen telefonisch bereikbaar op dinsdagmorgen tussen 10.00 en 12.00, mevr. H.B. Dekkinga)

Ontwerp omslag:

Mlinar Design BNO, Leeuwarden

Lay-out binnenwerk:

Klazien Schroor-Dijkstra

Druk:

Grafisch Bedrijf Hellinga, Leeuwarden

Het Fries Genootschap van Geschied-,

Oudheid- en Taalkunde, opgericht

26 september 1827, met als

Beschermvrouwe H.M. de Koningin,

heeft als doel het onderzoek naar en het vergroten van de kennis omtrent al hetgeen de geschiedenis, oudheid- en taalkunde van Friesland betreft.

U kunt zich verzekeren van regelmatige toezending van *Fryslân* door lid te worden van het Fries Genootschap. Gebruik daartoe de bijgevoegde antwoordkaart.

Losse nummers: f 5,-

ISSN: 1383-6560

Van de redactie

In dit eerste nummer van *Fryslân* in 1997 veel literatuur. We vragen uw aandacht voor de nestor onder de Nederlandse schrijvers, de uit Veenwouden afkomstige Theun de Vries. Hij hoopt volgende maand zijn negentigste verjaardag te vieren en vertelt ons over zijn bijna een eeuw oude relatie met Friesland. Daarnaast aandacht voor de onlangs overleden Anne Wadman en zijn grote belang voor de naoorlogse Friestalige literatuur. Dat de uitgever van dit blad al veel langer aan de weg timmert in cultuurhistorisch Friesland blijkt uit zijn relatie tot het deze maand te openen, geheel vernieuwde Fries Museum. Daar wordt ook een kijkje genomen in het gerestaureerde interieur van het Eysingahuis.

Een andere actuele kwestie waaraan wij aandacht schenken is de voorgenomen aanleg van een rondweg om Hemelum over een voormalig kloosterterrein. Voorts kritische aandacht voor de visie van Geert Mak op het naoorlogse Jorwerd, en - gezien de onlangs verreden Elfstedentocht onvermijdelijk - de Witmarsumer burgemeesterszoon en sportinitiator Pim Mulier.

Vooral oud, maar daarom niet minder spannend, nieuws komt aan bod in een bijdrage over het Kollumer Oproer van 1797 en de benoeming - in 1945 - van de man die meer dan wie ook zijn stempel drukte op het naoorlogse Friesland: commissaris van de koningin, mr Henri Pieter Linthorst Homan. Daarnaast uiteraard de vaste rubrieken als het Genootschapsnieuws, de agenda, nieuwe uitgaven en met de Vereniging Historie Weststellingwerf gaan we ditmaal over de Tjonger, of beter gezegd de 'Kuunder'.

(bij de voorpagina)

*De 85-jarige Theun de Vries in
1992 bij de opening van een tentoonstelling over zijn persoon en
werk in de Schierstins te
Veenwouden (foto: Bertus
Klazinga)*

In dit nummer:

Van de redactie	2
Een Amstelfries over Friesland	3
Fries Genootschap - 1881 - Fries Museum	6
De herinrichting van het Eysingahuis	8
Nij ljocht op de beneaming fan Linthorst Homan	10
Pim Mulier en Friesland	12
Het Kollumer Oproer	13
De twintigste eeuw in Jorwerd	17
Windmolens	18
Rondweg over het klooster Hemelum	19
Ta de neitins fan Anne Wadman	21
Historische verenigingen: Weststellingwerf e.o.	23
Ingezonden	24
Ynboek	25
Syklus 'Stins en Krite'	26
Nieuws van het Fries Genootschap	27
Agenda	28

Een Amstelfries over Friesland

Theun de Vries 90 jaar

Meindert Schroor

Op 26 april aanstaande hoopt de schrijver Theunis Uilke de Vries negentig jaar te worden. Een mijlpaal in een lang en arbeidzaam leven, dat zich voor tweederde afspeelde in Amsterdam, maar waarvan de wortels in de Friese Wouden (Veenwouden) liggen. Theun de Vries, sinds 1979 doctor honoris causa in de letteren, is auteur van een oeuvre dat qua aantal romans, romans, gedichtenbundels, toneelstukken en non-fictie gemakkelijk zijn negentig levensjaren evenaart. Een belangrijk deel daarvan bestaat uit historische romans en historische studies. Van zijn werk speelt zich bovendien een niet onaanzienlijk deel af in zijn geboortegewest. Zo ook zijn meest recente pennevruchten, een aantal gedichten, dat ter gelegenheid van zijn negentigste verjaardag onder de titel 'Stins en Krite' zal verschijnen, waarvan elders in dit blad een aankondiging. Op zijn sfeervolle etage in de Amsterdamse Jordaan blikken we met deze 'éminence grise' van de Nederlandse literatuur terug op Friesland en zijn Friese wortels.

Binnenkort verschijnt een twaalfdelig Wilt Tjaarda verhalen in Friese vertaling bij de Kristlik Fryske Folks Biblioteek (KFFB). Had u, gelet op het verleden, ooit verwacht dat het nog eens tot zo'n combinatie zou komen?

Nou nee. Toen indertijd (1936) mijn *Stiefmoeder Aarde* verscheen vielen de laat ik het orthodoxe christenen noemen mij meteen aan, terwijl het om een grote episode uit de Friese sociale geschiedenis ging. Maar hier en daar neem ik een klein loopje met de tolerantie en dat is me heel erg kwalijk genomen. Ik was destijds ambtenaar van de Openbare Bibliotheek van Sneek en werd meteen door het bestuur ter verantwoording geroepen. Van tevoren hadden ze me een aantal keren gecontroleerd of ik wel bibliotheekwerk deed, of dat ik zat te schrijven. Ze hadden me zelfs een paar keer gesnapt; eigenlijk een onhoudbare situatie. Maar het gekke was; ik was inmiddels wel vertaald in het Deens, Zweeds, Duits, Sloveens, waaronder mijn *Rembrandt* (1931). Voor het buitenland was ik een, laat ik zeggen, min of meer bekende Nederlandse auteur. In Sneek was ik een heel klein, zwaar gecontroleerd ambtenaartje, dat door de gezeten bourgeoisie met de nek werd aangekeken. Een paradoxale toestand. Voor de vele kritiek, die ik daar kreeg boog ik toen nog nederig het hoofd. Ik kon het niet nalaten, toen ze jaren later van de KFFB kwamen, hen er even aan te herinneren, hoe ik des-

tijds van 'hun groep' op de kop heb gekregen. 'Ja', zei meneer Eisma toen, 'de toestanden zijn veranderd, wij kijken met veel meer distantie en tolerantie tegen dergelijke zaken aan'. Hij was ook zeer verrukt over de twaalf Wilt Tjaarda verhalen.

Zijn de verhalen van Wilt Tjaarda en Stiefmoeder Aarde nu als het ware thuisgekomen?

Mijn eerste reactie was: iedere Fries kan ook Nederlands lezen. Ik vond het wel leuk, maar zag de noodzaak van een Friese vertaling niet zo. Jan de Jong uit Sneek had het overigens heel mooi vertaald. De typiste die de vertaling uittypete had gezegd: 'het is in het Fries veel mooier dan in het Nederlands'. Toen dacht ik, als dat zo is, dan hebben ze mijn volledig fiat. Maar het blijft een heel merkwaardige situatie om van het Nederlands in het Fries vertaald te worden.

Om even bij Wilt Tjaarda te blijven. Die Zwette (de grenssloot en -straat tussen Dantumadeel en Tytsjerksteradiel), stroomt die nog door uw bloed?

Van A tót Z. U weet wellicht dat ik in opdracht van een aantal mensen, onder wie Douwe Kootstra en Auke Huistra een kleine gedichtenbundel - cyclus is misschien wel een te groot woord - heb gemaakt op de oude Schierstins te Veenwouden (*Stins en Krite*). Daar is er ook een bij over de

Theun de Vries

Zwette, die in mijn gevoelsleven een enorme rol speelt en waarvan ik dikwijls droom. Ik ben er geboren en heb er tot mijn achtste jaar gewoond. Mijn grootouders woonden er, twee ooms en verdere familieleden. Ik kende ook alle mensen. Een deel was zeer proletarisch, zeer arm, kleine arbeiders en zo. Die sociale kwesties speelden mij na verloop van tijd steeds door het hoofd. Gevoel, verstand, sociale kwesties, die Zwette is onvergetelijk.

Uw werk en uw leven wortelt - naast talloze andere onderwerpen en plekken - in Friesland en Amsterdam. Platteland en stad, zou zo'n dichotomie tegenwoordig nog bestaan of kunnen bestaan?

Volgens mij wel. We hebben hier de dichter Pieter Boskma, die komt uit Leeuwarden, niet van het platteland. Hij noemt zich wel Amstelfries. Die heeft datzelfde gevoel van het heitelân en Amsterdam. Ik herinner me dat indertijd Fedde Schurer, Fries dichter, een bundel schreef met de titel 'Fan twa wânen'.

Hoe was uw relatie met hem?

Heel goed. Zowel in Sneek - Fedde kwam wel eens langs uit Lemmer, waar hij toen woonde - als in Amsterdam.

De ouders van Theun de Vries (FLMD, Ljouwert)

Hij woonde hier vlakbij aan de Admiraal de Ruyterweg. Ik herinner mij dat ik een keer - mijn vrouw had een zwarte Tsjechische herder, het was eigenlijk een Duitse herder, een prachtbeest - naar Fedde ging met die hond. Fedde stond boven aan de trap, de hond vloog de trap op en Fedde riep: 'Ik zag de Satan als een bliksem uit de hemel vallen'. Zoiets vergeet je nooit. Na de oorlog ging hij naar de Friese Koerier in Heerenveen en schreef toen een mooi bijbels drama 'Simson'. Hij wou dat ik dat zou verslaan voor de Friese Koerier. Ik heb dat gedaan en vond het een heel mooi stuk. Wel komt er een dans in voor, van de verleidelijke Delila, maar de Friese actrice die het uitvoerde was bepaald geen Mata Hari. Ik kon heel goed met Fedde, tot in 1956 in die Koude Oorlogsgeschiedenis, toen ben ik voor het sanhedrin van de PEN-club gedaagd en veroordeelde Fedde mijn standpunt met enige mildheid, wat ik jammer vond. Er zat toch nog een

ker bezig Macbeth te vertalen in het Fries. Waarop zij zei: 'maar Douwe Kalma heeft het al vertaald in 1932'. Het gekke is, ik zat destijds in Sneek in de Openbare Bibliotheek, maar ik wist het niet meer. Erger nog; ik zei dat ik ook begonnen was de Storm (The Tempest) te vertalen en toen zei ze: 'ik moet je wel teleurstellen, maar Douwe Kalma heeft zowat de hele Shakespeare vertaald'. Dat is mij dus helemaal ontgaan, dat Douwe Kalma voor en na de oorlog Shakespeare had vertaald, toen al. Ik had in de zestiger jaren ook heel weinig contact met Friesland, ik was hier ontzettend met allerlei dingen bezig. Mijn relaties waren heel dun toen, het hing eigenlijk alleen aan mijn familie; het enige waarvoor ik destijds naar Friesland ging. Wat er gebeurt weet ik niet precies. Ik heb wel dikwijls gedacht, ik neem een abonnement op de Leeuwarder Courant, maar ik heb al de Volkskrant en de NRC en die kan ik niet eens helemaal lezen.

klein stukje AR-sentiment.

*Bij een in 1967 gehouden gesprek met 'De Tsjerne' liet u zich ontval-
len: 'It aktuele
Fryslân ûntkomt
my'. Geldt dat nog
steeds?*

Ik zal u een vreselijk voorbeeld geven hoe het mij ontkomen, ontsnapt is. Nadat ik *De namen in de boom* (1967) geschreven had, kon ik niks meer verzinnen en begon ik Macbeth in het Fries te vertalen. Dat was een van de grote misslagen van mijn leven. Ik schreef aan Tineke Steenmeijer (Tineke Steenmeijer-Wielenga van het FLMD, red.), ik ben lek-

*Was uw vertaling anders dan die van
Douwe Kalma?*

O ja, hij heeft het mooi vertaald, maar het is inderdaad anders. Dan zie je de geaardheid van de vertaler. Ik ben iets meer op de woordelijke Engelse tekst en Douwe heeft meer een algemeen literaire aanpak, heel mooi, hij kent zijn Fries beter dan ik. Ik ben maar zo'n rijksfries. Ik werk erg met woordenboeken, hij meer met het Fries dat hij werkelijk kende. Ik denk dat hij z'n moeder er ook wel eens bijgehaald heeft, zo van: 'Mem hoe sizze jo dit'. Uiteindelijk komt het precies op hetzelfde neer.

Hebt u niet een gedeelte gereed?

De gehele Macbeth is klaar. Ik stuur hem naar Tineke met de vermelding, berg hem maar op in het archief. Ik heb geen behoefte aan publikatie. Want ik heb het destijds gedaan om mijn geest afleiding te geven.

In dat interview uit 1967 merkte u ook op dat 'it wiere Fryslân' dat van '50 jier lyn' (m.a.w. circa 1914) was. Maar achter die idylle speelde zich toch veel ellende af?

O zeker, maar dat is pas in mijn volwassenheid tot me doorgedrongen. Als kind vond ik het alleen maar leuk. Ik was namelijk een heel vrijmoedig wandelaartje en ik ging bij de mensen naar binnen. Dan zeiden ze: 'wie ben jij?'. Waarop ik zei: 'ik ben een van Sjoerd en Lijske.' - De mensen noemden elkaar altijd bij de naam - O ben jij die, wil je een boterham met stroop. Ik kende die mensen niet zo zeer sociaal gesproken, maar gewoon amicaal. Later drongen de grote sociale verschillen tot mij door. Mijn familie waren betrekkelijke koelakken ('dikke' boeren, red.) en die mensen waar ik dan wel naar binnenliep waren landarbeiders.

Maar ze accepteerden u toch.

O ja, een brutale kleine jongen, een vrijpostig jochie. Later werd ik mij en en ander bewust en schreef Stiefmoeder Aarde. Het moest eruit. Maar toen realiseerde ik mij ook - niet toen ik het beleefde - dat het gewoon een stukje negentiende eeuw was. Die hield op in 1914. Oude gewoonten, dorpsgewoonten, de manier van praten, de gehele omgang, iets patriar-

chaals en iets vertrouwd, geen grote veranderingen. Zo had mijn vader (zakenman) telefoonnummer 2, het station of de notaris had nummer 1. De eerste auto kwam in 1915: de auto van de dokter, zo'n vierkant bakkie, zo'n hoge hoed. Toen zag ik ook de eerste Zeppelins, ik heb dat beschreven. Ik ging naar het Bûtenfjild, mijn vader had daar wat hokkelingen lopen, hij kon zijn boerenafkomst niet verloochenen. Toen zag ik daar in de verre verte tegen de lucht een aantal sigaren, boven de Waddeneilanden, langs het neutrale Nederland. Mijn vader zei, dat zijn Zeppelins. De Duitsers sturen die dingen naar Londen om daar bommen te gooien. Het drong niet tot mij door.

In hoeverre is het mengsel van objectivisme en romantiek, van economie en emotie, het sociaal kenbare en het persoonlijke, waarvan uw werk doordeesemd is, typisch Fries?

Ik denk wel dat ik door mijn Friese afkomst getekend en gevormd ben. Dat romantische ben ik natuurlijk ook nooit kwijtgeraakt. Mijn eerste boekje heette *Friesche sagen* (1925). Echt jongenswerk, maar het geeft wel de sfeer van mijn verbeelding aan. Ik denk dat ik in de loop van de jaren wel een beetje nuchterder ben geworden maar toch, dat Fries-romantische ben ik waarschijnlijk nooit helemaal kwijtgeraakt. Ik heb de indruk dat de tweedeling in Friesland nog steeds groot is. Aan de ene kant zie ik wel dat bijvoorbeeld de Friesland Bank zich geweldig heeft ontwikkeld en een paar grote industrieën ook. Maar de rest is dan toch weer zo agrarisch en voor een deel ook arm is mijn indruk. Er is nog steeds veel werkloosheid. Noord-Holland is veel welvarender, dat merk je aan alles. Alles concentreert zich in de Randstad, alle grote ondernemingen en banken. Als je het analyseert is het een onnatuurlijke toestand. Maar om nou vervolgens te zeggen dat industrieën over alle provincies gespreid moeten worden, nee. Want in ons allemaal zit een stukje conservatisme. Dingen waaraan je gewend bent, waar je mee vertrouwd bent, daarvan wil je niet graag dat ze gewijzigd worden.

Sommige Friese auteurs hebben een sterke belangstelling voor het portretteren van ietwat excentrieke personages. In Friesland typen als boereprofessoren, 'wilsterflappers',

stropers, buitenbeentjes kortom. Hebt u nooit de behoefte gehad aan iemand als Mata Hari een biografie te wijden?

Ha, ha. Ik heb lange tijd rondgelopen met Salomon Levi uit Zwaagwesteinde. Wat in mijn jeugd een wilde, woeste horde was. Die Levi heeft daar in de achttiende eeuw de hele zaak gekoloniseerd en er als een soort patriarch geheerst. Bijna een eigen rijk. Hij heeft volgens mij ook een massa nakomelingen nagelaten. Ik denk dat hij alle vrouwen daar gepakt heeft, maar ik weet het niet zeker. In mijn jeugd werden ze gevreesd, de Zwaagwesteinders. Ze zagen er zwart uit, met zwarte wenkbrauwen, zwarte ogen, het waren negotiemensen, voet tussen de deur. 'Moat de frou ek wer wat ha'. Die hoefde natuurlijk niks, maar kocht toch maar een stukje band, een paar knopen, en op de kermis waren ze gevreesd als messenstakers. Dat boeide me, maar ik raakte in zoveel andere dingen verzeild. Onder andere die vervloekte Russen, die me toen te pakken hadden met Sint Petersburg. Toen ontmoette ik Rink van der Velde. Ik zei: 'Rink jij moet de geschiedenis van Salomon Levi schrijven'. In principe nam hij het aan. Hij zag er lang tegenop. Geweldig leuk om

te lezen, maar ik zou het anders hebben gedaan, meer historisch onderzoek. Ik had het idee dat ze allemaal zo zwart, zo zigeunerachtig waren. Zo werden ze ook wel een beetje behandeld.

Wat vindt u van de overeenkomst tussen Engeland en Friesland. Adel, brassbands, folklore, hang naar het verleden, veel vaak scherpe ideologische en sociale scheidslijnen, het individualisme?

Ik zie meer overeenkomsten met Schotland dan Engeland. Hoewel, ik heb altijd gezegd als ik geen Nederlander of Fries was zou ik Engelsman willen zijn; dat heb ik altijd zonder nadenken gezegd. Zeg ik trouwens nog, ook in de taal. In die vertaling van Macbeth staat een regel: 'The hour and day withstand the roughest day, met andere woorden 'Oere en tiid trochstean de rûchste dei', het is toch bijna hetzelfde. Die tweede persoon enkelvoud met -st (thou, do), altijd.

Wat hebt u nu onder handen?

Ik ben momenteel door mijn verhalen heen en heb geen plots meer. Ik vertaal nog wel. Anderszijds heb ik nog aantekeningen over Menno Simonsz liggen, die ik momenteel bezig ben uit te werken. Zoals u weet kom ik uit een doopsgezind nest en heb ik op mijn zestiende de kerk de rug toegekeerd. Sindsdien heb ik altijd met een mengsel van ironie en scepsis naar die mennisten in al hun rechtschapenheid gekeken. Bij mijzelf zit uiteraard een 'fond' van dopersheid. Als ik aan mijn grootouders denk, doe ik zoiets altijd in verband met het doopsgezinde geloof. Mijn tweede naam Uilke is ontleend aan mijn grootvader van moederszijde, Uilke Reitzes Dijkstra, bakker en liefdeprediker, ziedaar.

Rits, 20-1-'36

Bêste Fedde Schurer,

Jo habbe my tige beid
malike mei "twiljocht"? Hwet
sjocht it er aerdich út, net, en
hwet binne dy ferren goed! Jo
binne hjir gear en koutreker
as ea! Ik fyn it brek in wurst,
op alle opsichten.

As jo keunemans sjusse, wolle
jo him dan de poetenis dwaen!
Iky skriuwt my nea mear op myn
brievan en rûk wol tige drok ha.
En as jo weryn sels komme
makten... dan kome jo wer oan,
is't net wier? Myn adres is us:
Rhoofdstr. 44. Net fojittle!
De poetenis fan is beider, choaz
jins frou: Th de V.

Brief van Theun de Vries aan Fedde Schurer uit zijn Sneker periode (FLMD, Ljouwert)

Fries Genootschap - 1881 - Fries Museum

De relatie tussen een oude bekende en een vernieuwd museum

B. van Haersma Buma

Zoals bekend nam het Fries Genootschap in 1881 het initiatief tot de stichting van het Fries Museum. Het museum begint deze maand, uitgebreid en aangepast aan de eisen des tijds, een nieuw leven. Minder bekend is dat het Genootschap al ver voor die datum initiatieven en belangstelling voor museale activiteiten aan de dag legde. Tot op de dag van vandaag bleef het Genootschap nauw betrokken bij het Fries Museum, zij het om praktische redenen minder intensief dan voorheen. Een overzicht.

Romantiek

Het Fries Genootschap bestond al ruim vijftig jaar op het moment dat het museum zijn deuren opende. De aanleiding tot de oprichting van het Genootschap in 1827 was niet eens zozeer het gevolg van het feit dat andere provincies waren voorgegaan, zoals in 1769 het Zeeuwsch Genootschap en in 1778 dat van Utrecht. De tijd was er gewoon naar. Met de opheffing van de Franeker Academie in 1811 werd een hoofdstuk uit Frieslands wetenschappelijke en culturele ontwikkeling afgesloten. Maar in de bedding van de romantiek aan het begin van de negentiende eeuw was sprake van een wassende belangstelling voor de regionale geschiedenis en de eigen taal. Zo verscheen in 1821 een heruitgave van de werken van Gysbert Japicx. Een katalyserende factor was vervolgens de onthulling van het gedenkteken voor Gysbert Japicx in de Bolswarder Martinikerk, waarmee Friesland met een modern kunstwerk werd verrijkt. Vier jaar later was het zover. Twee Snekers, de bekende rector gymnasii dr H. Amersfoordt, de rechter mr F. Binkes en de Harlinger koopman F.D. Fontein waren de oprichters van het Genootschap. Wetenschap, magistratuur en bedrijfsleven legden het fundament.

Verzamelen

Van de vier afdelingen - geschiedenis, archeologie, sociale geografie en Friese taal- en letterkunde - zouden twee het verzamelen tot hun taak rekenen. De tweede afdeling het verzamelen van alle oudheden en gedenkstukken 'op Frieslands grond' aanwezig en de vierde het verzamelen van werken op het gebied van de Friese taal- en

letterkunde. Deze laatste taak wordt thans voortreffelijk verricht door het Frysk Letterkundich Museum en Dokumentaasjesintrum.

In de eerste verzameltaak herkennen we de voorbode van het Fries Museum. Reeds dadelijk in 1827 legde men een Register met beschrijving van 'Friesche Oudheden' aan. Zo begon het Genootschap met een catalogus! Er was dus al een museale activiteit, voordat er sprake was van een ruimte om een eventuele verzameling in onder te brengen. In 1834 werd een begin gemaakt met de vorming van een Fries Munt- en Penningkabinet. Vanaf 1837 verscheen *De Vrije Fries*, een periodiek waarin ook

aandacht werd besteed aan Friese oudheden. Daarnaast begon het Genootschap met het verzamelen van tekeningen en gravures van oude gebouwen, kerken en andere 'Merkwaardigheden'. Hierin vinden we de aanzet van het Prentenkabinet van het Fries Museum. Al in 1846 werd een commissie ingesteld om toe te zien op de afgraving van de vele terpen. De vondsten werden verzameld en beschreven en het Genootschap schafte een kast aan met schuifdeuren om de verzamelde terpvondsten in op te bergen. Dit moment wordt wel als het begin van de museale geschiedenis van Friesland beschouwd. De volgende stap werd gezet door het Provinciaal Bestuur dat in 1853, op aandrang van dr J.H. Halbertsma, overging tot de oprichting van een 'Provinciaal Kabinet van Oudheden'. Zelf stelde Halbertsma daarvoor zijn verzameling 'Merkwaardigheden' ter beschikking. Het geheel werd ondergebracht in twee vertrekken van het toen recent voltooide Paleis van Justitie.

Rond de eeuwwisseling was het Fries Museum ook letterlijk - getuige het opschrift aan de gevel van het Eysingahuis - het museum van het Friesch Genootschap (foto: Fries Museum)

Vermelding verdient voorts de publicatie in 1875 van Eekhoffs 'Friesche Oudheden' door het Genootschap. Dit bood een indrukwekkend overzicht van de Friese cultuurschatten en was een voorbode van wat twee jaar later zou gebeuren.

Tentoonstelling als katalysator

De viering van het vijftigjarig bestaan van het Fries Genootschap in 1877 werd de directe aanleiding tot de oprichting van het Fries Museum. Het jubileum werd gevierd met een grootse Historische Tentoonstelling van Friesland. Deze tentoonstelling, die nog altijd in de herinnering voortleeft, werd gehouden in het Koninklijk Paleis (nu weer 'Stadhoudersplein') aan het Hofplein en trok duizenden bezoekers. De tentoonstelling - met bijna 1500 inzenders - toonde het beste dat op het gebied van archeologie, historie en cultuur kon worden bijeengebracht. Zij leidde tot de oprichting van het Fries Museum. Het was overigens niet de laatste keer dat in Friesland uit een dergelijke tentoonstelling een museum voortkwam. Het Fries Scheepvaart Museum te Sneek uit 1938 dankt zijn ontstaan eveneens aan een tentoonstelling. De Historische Tentoonstelling trok niet alleen onverwacht veel belangstelling; zij leverde ook een ongedacht batig saldo op van het voor die tijd kapitale bedrag van f 17.000,-. Dat gaf armslag. Zo kon in 1879 voor f 15.655,- het Eysingahuis aan de Turfmarkt worden aangekocht als toekomstige huisvesting van het Fries Museum. Deze beslissing zou zijn invloed tot over tenminste twee eeuwwisselingen doen gelden. De Kanselarij was door Eekhoff als onderkomen voorgesteld, maar die was op dat moment niet beschikbaar. In 1881 opende het Fries Museum onder verantwoordelijkheid van het Fries Genootschap zijn poorten.

Zelfwerkzaamheid

De leden van het Genootschap hebben op verschillende manieren hun betrokkenheid bij het museum getoond. In de eerste plaats moest het museum geleid en beheerd worden. Dat deden de geïnteresseerde en gekwalificeerde bestuursleden zelf. Pas na 35 jaar werd voor het eerst een directeur aangesteld, H. Martin. Wel beschikte men reeds daarvoor over de hulp van een amanuensis of concierge, maar het

De onthulling van het borstbeeld van Gysbert Japicx in de Bolswarder Martinikerk op 7 juli 1823 wordt wel gezien als het begin van de Friese Beweging (foto: Fries Museum)

eigenlijke museale werk werd door genootschapsleden in hun vrije tijd met grote inzet en vaak ook grote deskundigheid verricht. Daarnaast leefden vele leden van het Genootschap van harte met het museum mee. Dat bleek uit belangrijke schenkingen en legaten. Te denken valt aan de schilderijencollectie van het in 1881 afgebroken Wiardastate van de Cammingha's te Goutum, aan de omvangrijke schenking van tekeningen, prenten en kaarten van mr A. Quaestius, aan mr J. Dirks en mr A. Looxma Ypey, die over een grote verzameling porselein beschikte. Voor dit porselein werd zelfs een afzonderlijke nieuwe vleugel gebouwd, waarvoor de schenker zelf de financiën beschikbaar stelde. Dit laatste brengt ons op een derde aspect. Verschillende malen werd het museum uitgebreid en steeds waren genootschapsleden bereid financieel bij te springen. Een gedurende tientallen jaren dominante toevoeging was de nieuwe vleugel aan de Turfmarkt naast het Eysingahuis in Hollandse renaissancestijl uit 1892. Hierin werden de bibliotheek, het prentenkabinet en de schilderijenzaal ondergebracht. Naar deze vleugel werd in 1970 zelfs de hoofdingang van het museum verlegd.

Professionalisering

Na de eerste halve eeuw breidde het Genootschap zijn museale activiteiten buiten Leeuwarden uit. In 1934 werd de landbouwwerktuigenverzameling van het Genootschap op Staniastate te Oenkerk ondergebracht, waar zij enige tientallen jaren gehuisvest bleef. In 1947 volgde - na een grondige restauratie - de kerk van Janum met middeleeuwse kunst. Met het behoud en de herbestemming van een van de oudste Friese dorpskerken werd een voorbeeld gegeven dat een kwarteeuw later op grote schaal door de Stichting Alde Fryske Tsjerken zou worden gevolgd. De oprichting van die stichting vond in 1969 plaats binnen de muren van het Fries Museum. In 1963 volgde Fogelsanghstate te Veenklooster, dat met de familieverzameling Hora Siccama het beeld van een bewoonde buitenplaats oproept. Vanaf 1972 bestond een tijdlang het Fries Munt- en Penningkabinet te Franeker. Na de oorlog brak een geheel nieuwe fase aan. De toenemende invloed van de overheid en de stijging van de welvaart waren ook in de museumwereld merkbaar. De geldstromen namen toe. Zo ging de rijksoverheid er toe over een structurele bijdrage te leveren in de museumexploitatie en de uitbreiding van museumstaven met gespecialiseerde deskundigen werd mogelijk.

Stichting

Door dit alles verminderde de invloed van het Genootschap. In 1952 was de grote verbouwing van het museum, waarbij de opstelling ingrijpend werd gemoderniseerd, nog nadrukkelijk een daad ter gelegenheid van het 125-jarig bestaan van het Genootschap. Maar geleidelijk verschoof de financiële verantwoordelijkheid in de richting van de overheid en de verantwoordelijkheid voor het wetenschappelijk beheer in de richting van de staf. Onder deze omstandigheden rees de vraag of de bestaande organisatievorm nog wel voldeed. De verenigingsvorm zoals het Genootschap die kende is de meest democratische organisatievorm, maar door mogelijke wisselingen in het ledenbestand is zij niet de meest geschikte bestuursvorm voor een grote instelling. Om die reden trad op 1 januari 1970 de Stichting Het Fries Museum in werking, die als zelfstandig orgaan het bestuur van het Genootschap overnam. Wel bleef het Fries Genootschap statutair op verschillende

De herinrichting van het Eysingahuis

Joosje van Dam

Na uitbreiding en herinrichting beschikt het Fries Museum thans weer over voldoende expositieruimte. De uitbreiding maakte het mogelijk om het oudste museale gedeelte van dit museum - het Eysingahuis - weer in zijn originele staat terug te brengen. Zoveel mogelijk werd de inrichting en de sfeer hersteld van dit stadswoonhuis van een adellijke familie. De vertrekken zijn ingericht in de stijl van omstreeks 1800.

Sloop en aanpassing

Van de verschillende panden van het huidige Fries Museum kreeg het Eysingahuis het eerst een museale functie. In 1879 werd het door het Fries Genootschap aangekocht om de eigen en de provinciale collectie oudheden permanent voor het publiek open te stellen. Daarvoor had het huis als woonhuis gediend. De verandering van functie bracht met zich mee dat het huis een totaal andere inrichting kreeg. De voormalige woonvertrekken van de vooraanstaande adellijke familie Van Eysinga gingen dienen als Oranjezaal of als Hindeloper kamer. De decoratieve elementen werden ondergeschikt aan de tentoongestelde voorwerpen. Al snel na de aankoop was uitbreiding noodzakelijk en werd het Eysingahuis naar verschillende kanten uitgebroken. Daardoor ging de oorspronkelijke indeling verloren. Diverse betimmeringen en plafonds hebben al deze aanpassingen niet

overleefd. In de jaren zestig van deze eeuw schroomde men zelfs niet om in een kamer op de bel-etage ingrijpende sloopwerkzaamheden te verrichten. Gelukkig is er de laatste jaren weer een toenemende belangstelling voor de woonculturen uit het verleden.

Louis Seize

Het huis werd in de periode 1780-1783 gebouwd voor Frans Julius Johan van Eysinga (1752-1828) en zijn vrouw Clara Tjallinga Aebinga van Humalda (1756-1830). Eysinga had verschillende kleinere woningen aan de Turfmarkt en de Koningstraat geërfd en gekocht, en liet deze verbouwen tot een nieuw groot huis. Als grietman van Doniawerstal woonde hij een groot deel van het jaar op Osingastate in Langweer. Daarnaast beschikte hij, zoals de meeste adellijke families, over een stadshuis in Leeuwarden. Hier verbleef het gezin met name in de winter-tijd, onder andere met het oog op de

Landdag, de reguliere vergadering van de Staten van Friesland, die jaarlijks in februari werd geopend. Vele adellijke en andere aanzienlijke families trokken dan naar de hoofdstad en zeven weken lang was Leeuwarden het toneel van ontvangsten, diners en danspartijen. Dit nieuwe huis van de Eysinga's was zeker ook ingericht om hier mensen op aangename wijze te ontvangen en te vermaken. De ligging was bovendien bijzonder 'strategisch'; vanuit de grote zaal en de daarnaast gelegen kleinere zaal had men immers een goed uitzicht op de Kanselarij en het Landschapsgebouw, centra van rechtspraak en bestuur. In het begin van de negentiende eeuw werd Van Eysinga in de gelegenheid gesteld het door zijn huis ingesloten hoekpand te kopen. Dit pand werd bij het bestaande huis getrokken en vooral de hoekkamer daarvan gaf een uitzicht op de Turfmarkt en de Tweebaksmarkt. Het huis werd gebouwd in de Lodewijk XVIde-stijl. Kenmerkend voor deze stijl zijn de, meestal symmetrische, verdeling van de muren in vlakken door pilasters, festoenen of sierlijsten als meander- en parellijsten.

Stijlkamers

In de achttiende eeuw hadden de kamers in zo'n huis een eigen functie, en dus een eigen karakter. Elke kamer had ook een eigen kleur, vaak in verschillende tinten. De kamer werd genoemd naar de kleur of de functie. De wandbespanning speelde een grote rol bij de aankleding ervan. Goudleer had inmiddels plaats gemaakt voor geschilderde behangsels of zijden damast. In het laatste geval schitterden bij kaarslicht de ingeweven patronen. Aan licht hechtte men grote waarde, wat blijkt uit grote ramen - vaak met spiegels ertussen - en verder uit spiegels boven de schoorsteen, glanzende meubels en veel verguldingen, zodat het licht vele malen werd gereflecteerd. Voor de reconstructie van de woonvertrekken in het Eysingahuis werden de kamers grondig onderzocht op sporen uit het verleden. Een vondst zoals bij de verbouwing van de grote zaal in 1919 werd helaas niet gedaan. Toen kwam achter een stuk behang een

(Vervolg van pagina 7)

manieren bij het museum betrokken. Regelmatig vinden gemeenschappelijke activiteiten plaats, terwijl het Genootschap steun verleent aan uitgaven van het Fries Museum. De grote verbouwing in 1979 had oorspronkelijk als eerbetoon aan het Fries Genootschap moeten samenvallen met het anderhalve eeuwfeest van het Genootschap in 1977.

Geschenk

Inmiddels zijn we weer een fase verder. In een tijd van een terugtrekkende overheid kwam de wens op het Fries Museum zelfstandig te maken. Daarbij hoort ook een huisvesting die de toets der kritiek kan doorstaan. Met steun van overheid en sponsors is in de afgelopen jaren door een geheel vernieuwd museum een stevige brug (tun-

nel?) naar de 21ste eeuw geslagen. Het past in de traditie dat het Genootschap voor de thans voltooid uitbreiding een bedrag beschikbaar stelde en dat het ter gelegenheid van de aanstaande opening een geschenk aanbood in de vorm van de restauratie van twee luchters voor de stijlkamers in het Eysingahuis. Het thans honderdzeventig jaar oude Fries Genootschap, ondanks zijn leeftijd springlevend en met een groeiend ledenbestand, blijft met intense belangstelling en daadwerkelijke steun de ontwikkeling van het Fries Museum volgen.

Documentatie. Het archief van het Fries

Genootschap, geïnventariseerd en van een inleiding voorzien door B.H. de Vries, Rijksarchief Leeuwarden, 1994.

tekst te voorschijn: 'Erenst van Poemer en heft dese kaemer behangen en Abram de Laeter in het Jaer 1783 den 29 Maert.' Ook werden er sporen gevonden van lichtblauw zijden damast. De kamer werd in een 'stemmige grijze kleur geverfd met wit voor het ornament', omdat de financiën het niet toelieten om de oorspronkelijke toestand, 'd.i. betimmering wit met goud, lichtblauwzijden damast' terug te brengen.

Kleurenpalet

Dacht men in 1920 nog met de oorspronkelijke toestand te maken te hebben; nu weten we dat dit niet het geval was. In 1995 hebben studenten van het Restauratie Atelier Limburg de betimmeringen van de verschillende kamers onderworpen aan een grondig kleurhistorisch onderzoek. Met kleine mesjes werd urenlang 'gekrabd' om de diverse verflagen bloot te leggen. Dit resulteerde in een waar kleurenpalet, totaal afwijkend van het 'stemmig grijs' van de afgelopen jaren. De kamers hebben inmiddels elk een andere kleur gekregen. In de grote zaal bijvoorbeeld, de voormalige grote zilverkamer, met het prachtige stucplafond, is het houtwerk nu lichtgeel geschilderd, de vele sierlijsten zijn goud. De muren zijn 'behangen' met een lichtblauw zijden damast. Subtiel zijn de ingeweven motieven. Deze zijn dezelfde als in het stucplafond, bijvoorbeeld de vaas met bloemen en het stel muziekinstrumenten. De combinatie geel-blauw kwam in het laatste kwart van de achttiende eeuw vaker voor. Het Theatermuseum in Amsterdam beschikt over een decorstuk uit 1783: een 'moderne' kamer waarvan de geïllustreerde betimmeringen in lichtgeel zijn geschilderd met gouden randjes, en een blauwe wandbespanning. De voormalige kleine zilverkamer heeft eveneens een grote verandering ondergaan, of beter gezegd, een grote verandering werd herroepen. De kamer kreeg haar schoorsteenpartij en lambrizeringen terug. Bovendien werd de deur naar de gang weer opengemaakt, zodat de grote zaal net als vroeger weer bereikbaar is via de dubbele deuren in plaats van via de 'dienstingang'. Deze groene kamer is nu ingericht als kleine salon. De kleuren zijn gebaseerd op de resultaten van het kleuronderzoek. Het 'grauwtje' boven de deur naar de gang zat oorspronkelijk in één van de kamers op de verdieping.

Decor

De hoekkamer van het Eysingahuis is ingericht met vroeg negentiende-eeuwse meubels. Hier zaten de heren Eysinga met hun gasten de zaken te bespreken. Het geschilderde behang in deze kamer heeft een heel ander karakter gekregen door de betimmering weer zijn originele kleur te geven, dat wil zeggen twee tinten paars! Het

jarenlang op de voormalige uithof Stania-State gestaan. Nu is het teruggeplaatst in de bestuurskamer van het Fries Museum, boven de entree naast de Kanselarij. Ook bij deze betimmering is kleurhistorisch onderzoek gedaan, waarbij twee tinten paars werden gevonden. Het Fries Genootschap heeft, vlak voor de koop van het Eysingahuis, aan A. Martin de

Het gezin van het echtpaar Frans Julius Johan van Eysinga (1752-1828) en Clara Tjallinga Aebinga van Humalda (1756-1830) met de beide grootvaders werd in 1787 geportretteerd in de eetkamer van het Eysingahuis. Dit is een kopie van het oorspronkelijke schilderij van F.L. Hauck door W.A. van Sloterdijk (ill. Fries Museum)

lijkt ongewoon maar is het niet. Het Fries Museum beschikt over een betimmering afkomstig uit een huis op de Nieuwestad. Bij de betimmering horen vier behangselpanelen, geschilderd door Jurriaan Andriessen. Afgebeeld zijn de seizoenen, dus ook een landschappelijk geheel. Dit ensemble heeft

opdracht gegeven de hoekkamer te tekenen. Zo te zien werd de kamer omstreeks 1870 voor heel andere doeleinden gebruikt en beschouwde men het met landschappen beschilderde behang als een uitstekend decor voor planten.

Geschilderde kopie

De kamers die grenzen aan de binnenplaats zijn ingericht als daagse salon, met nadruk op het gebruik ervan door de vrouwen des huizes. Als meubilair is gekozen voor voorwerpen uit het legaat Collot d'Escury, zoals de porseleinkasten (met inhoud), de klokken en de secretaire. De gordijnen zijn weliswaar nieuw, maar gedrukt naar oude sitsen uit de collectie van het Fries Museum. Oorspronkelijk waren deze kamers niet met elkaar verbonden. De voorste kamer was alleen via de zijgang te bereiken, bovendien was de kamer kleiner omdat er een toilet naast zat. In de zijgang bevindt zich nog steeds de deur van dit 'gemak'. De andere kamer was toegankelijk via een deur in de hoofdgang. In de beginjaren van het Fries Museum heeft in deze kamers het conciërge-echtpaar gewoond.

Helaas waren bij de herinrichting de financiële middelen niet toereikend om alle wensen uit te voeren. Er moesten dus keuzes worden gemaakt. Gelukkig was het mogelijk om in de grote zaal weer een bespanning van lichtblauw zijden damast te plaatsen. Het nadeel daarvan is dat elders een minder optimale reconstructie plaatsvond. Zo heeft de eetkamer, ooit bestuurskamer van het Fries Genootschap, slechts een 'opfrisbeurt' gehad. Ideaal zou zijn geweest om de dienstingang in deze ruimte, rechts van de porseleinkast, weer in ere te herstellen. Dit bracht echter zoveel extra's met zich mee dat besloten is dat voorlopig niet te doen. Ook zijn we niet op zoek gegaan naar een geschilderd behang zoals dat oorspronkelijk in deze kamer heeft gezeten. Dat weten we omdat een portret van de familie van Eysinga in deze

kamer is gemaakt. Nog steeds hangt hier een kopie van dit schilderij.

Bovenverdiepingen

In de achttiende en negentiende eeuw bevonden zich op de bovenverdieping van het Eysingahuis ongetwijfeld slaapkamers, kleedkamers, een kinderkamer en een bibliotheek, helaas is daar niets meer van over. Op de zolder waren ruimtes om de was te drogen, opslagruimtes en bedsteden voor het personeel. Al deze ruimtes zijn nu bestemd om diverse onderdelen van de rijke collectie van het museum te tonen. De kamers op de verdieping zijn wel ingericht als woonvertrekken, hier zijn de zogenaamde Bisschopkamers en de Hindeloper kamers. Maar met het stadshuis van een adellijke familie hebben ze thans niets meer te maken.

Nij ljocht op de beneaming fan Linthorst Homan

Jan Pieter Janzen

Fiif jier lyn promovearre J.W. Janssens op *De commissaris van de Koningin; historie en functioneren*. Janssens jout yn syn manskje en wichtige stúdzje net allinnich in helder oersjoch en in analyse fan de ûntwikkeling fan it amt fan kommissaris sûnt 1814 (fan rykskontroleur nei provinsjaal bestjoerder). Hy komt ek mei tal fan nijsgjirrige eftergrûnferhalen en anekdoates. Under oaren oer de beneaming fan mr Henri Pieter Linthorst Homan yn Fryslân.

Pynlike situaasje

Dizze foar in part nije ferhalen binne ûnder oaren basearre op ynterviews mei haadrolspilers. Sa soe de Fryske Beweging yn 1945 belutsen west ha by de beneaming fan H.P. Linthorst Homan ta Kommissaris fan de Keningin yn Fryslân. Dat kealle swier - om mear as ien reden. Nei de befrijing ûntstie op it Provinsjehûs yn Ljouwert in pynlike situaasje. Mei op advys fan it ferset wie yn Londen besluten om kommissaris P.A.V. van Harinxma thoe Slooten foarlopich te 'staken' en âld-deputearre Haan oan te wizen as waarnimmer. Harinxma moast plak romje om't de regearing mei it each op de suvering fan it boargemasterskorps gjin kommissarissen brûke koe dy't net

alheel skjin op 'e lea wienen.

Terjochte, neffens in ûndersykskommisje, want de Fryske kommissaris wie einige mei in 'vrijwel slaafsch opvolgen van de opdrachten van de zijde van den vijand'.

As waarnimmer Haan syn wurk begjint wol, bliuwt Harinxma, dy't net goed ynformearre is, sitten, ek nei't it Militair Gezag him de útoefening fan syn funksje nochris ferbean hat. De 74 jier âlde kommissaris kin net leauwe dat syn oanbliuwen en taktysk krewearjen yn de swiere oarlochsjierrren sa beleanne wurde en wegeret om ûntslach te nimmen. In tal pommeranten nimt it by Keningin en kabinet noch foar him op, mar úteinlik wurdt Harinxma yn novimber 1945 ûntslein,

Linthorst Homan yn syn fjirtichste libbensjier (desimber 1945), yn 'e tiid dat er beneamd waard ta kommissaris fan de keningin yn de provinsje Fryslân (foto: Fries Museum)

'earfol', sij it sûnder ôfskied of omhaal. Syn opfolger is mr Henri Pieter Linthorst Homan (40), telch út in Drinsk regintelaach en broer fan de krekt fuortsuvere Grinslanner kommissaris en foaroanman fan de

Nederlandsche Unie, J. Linthorst Homan.

Tsjin 't sin kommissaris

Homan, dy't as haad fan de seksje bin-nenlânsk bestjoer fan it Militair Gezag yn Fryslân de nedige ûnderfining opdien hat, skoarret der lang tsjinoan om it roer fan in magistraat as Harinxma oer te nimmen. Hy fynt it eins ek in 'psychologyske fout om een Drent in Friesland neer te zetten'. Boppedat wol er it syn frou net oandwaan om dizze funksje mei al har represintative omballingen op him te nimmen.

Yn Den Haach lizze se har dêr net by del. Se stjoere bûten him om - 'anders had ik er een stokje voor gestoken' - in hege amtner nei Fryslân ta om de kandidatuer mei de Ried fan de Fryske Beweging te bepraten. Dy blykt gjin beswier te hawwen. Ek it bedriuwsliben sprekt him - eksplisyt - foar Homan út. Dochs moat keningin Wilhelmina der sels noch oan te pas komme om him oer te heljen. Yn in petear mei premier Schermerhorn moat se sein ha: 'Zeg tegen Harry Homan, dat als zijn vader nog geleefd had, hij ongetwijfeld zou hebben gezegd: Harry je hoort dit te doen!' 'Toen moest ik wel', sei Homan sa'n fjirtich jier nei dato tsjin de skriuwer fan *De commissaris van de Koningin*, dy't dêr yn in noat oan taheakket: 'Of de Koningin, die aan het einde van de oorlog meer en meer in conflict was gekomen met haar ministers, misschien ook bezwaar had tegen een benoeming van oud-premier Gerbrandy - wiens naam nadrukkelijk werd genoemd in verband met de vacature Leeuwarden - is niet bekend. Dat zij ingenomen was met de benoeming van de oud-Engelandvaarder Linthorst Homan laat zich daarentegen raden.'

Noch net hielendal wis fan syn saak, stelt Homan wol in betingst: hy freget om in soarte fan proefperioade. Mocht nei twa jier blike dat it niks waard, dan soed er earfol ûntslach krije. Sa fier kaam it net. Linthorst Homan soe 25 jier yn funksje bliuwe, oant syn pinsjoenarring yn 1970.

Folslein belutsen

Maklik hie de nije kommissaris it - nei eigen sizzen - net: Fryslân wie in achterbleaun gebiet, mei in meagere be-setting fan provinsjale griffy en provinsjale wettersteat, in grut tekoart oan

dokumintaasje en gjin plannen. Under Homan waaide der in nije wyn op it Provinsjehûs. Der wienen inisjativen op it terrein fan lânbou, yndustry, kultuer en ferkear. De Provinciale Planologische Dienst, it Economisch-Technologisch Instituut, de Fryske Kultuerried en de Stichting Friesland voor Maatschappelijk Werk kamen fan 'e grûn, kanalen waarden groeven, diken oanlein en de Lauwerssee gong ticht. Fryslân ûndergie in strukturele feroaring fan in iensidich agrarysk nei in mear op yndustry en rekreaasje rjochte gewest.

De 'Drintse' kommissaris fielde him folslein belutsen bij it wol en wee fan syn provinsje. De Fryske taal en kultuer krigen ûnder him ek mear de romte as ûnder syn Fryske foargonger. Homan hat mannich Gysbert Japicxpriis persoanlik útrikt. Der koe no yn de Provinsjale Steaten ek Frysk praat wurde. De nije kommissaris liet Jan Piebenga, sjoernalist en PvdA-politikus, yn 1946 syn gong gean doe't er begriep hoe heech at dizze kwestje him siet. In trochbraak, ek foar oare Steateleden, al soe it noch jierren duorje eart der ek yn it Frysk notulearre waard en noch langer foar't twataligens prinsipiëel belied wurden wie.

Baas yn eigen hûs

Sels de meast radikale Fryske Bewegers moasten al gau tajaan dat it minder kind hie. Sa koe it gebeure dat 'enige Friezen', dy't de beneaming beskôgen 'als een slag in het gezicht in de meest letterlijke betekenis van het woord', twa jier letter yn de brosjure *Friesland op de Tweesprong* tajoegen dat se it grutste respekt hienen 'voor de wijze waarop de heer Linthorst Homan er zich heeft doorgeslagen'. Mar: 'Men had weer een liberaal aan het hoofd der provincie en ook nog wel een niet-Fries. Precies wat men nu niet wenste.' Dizze anonime brosjuereskriuwers hawwe yn 1945 dus grif net belutsen west by de advisearring oer Homan syn beneaming. Mar wa dan wol? Dêr is min achter te kommen. Net ien fan de histoarisi en Bewegingsfeteranen dy't ik dernei frege, hie der weet fan. Yn ien loop wei besocht ik ek achter de identiteit fan de anonime Friezen te kommen, want wa wit soenen hja my fierder helpe kinne krekt om't hja sa op Homan syn beneaming tsjin west hienen.

Tony Feitsma sette my op it spoar fan A.L. Sustring en wiisde ek op it prach-

tige stik dat Freark Bergstra yn febrewaris 1948 foar it literêre moanneblêd *De Tsjerne* skreau oer de brosjure en it opskuor dat dy joech:

Der hat in wikemannich gâns drokte west yn ús skiere Fryslân oer in anonyme brochure. Nou hat de Fryske Biweging al in fyftsjin, tweintich jier lang har bêst dien elke fortinking fan separatisme to ûntrinnen, hat forskate reizen, sûnder dat der in needsaek foar wie, har loyaliteit oan it souvereine Westlân hieltyd wer forklearre en forsekere, net sjende dat hja de sliepende hounen der krekt mei wekker kraeit. En nou komt my dêr in yn it Westlânsk skreaune brochure noch wol mei in eask fan Fryslân frij en baes yn eigen hûs, mei in radikaliteit yn it konkrete en saeklike, dy't dúdlikernôch net út de rounten fan de Fryske Biweging yn ingere sin stammet.

Sustring, rêstend goud- en sulversmid yn Snits, wurdt troch de *Encyclopedie van het hedendaagse Friesland* beskôge as de skriuwer fan *Friesland op de Tweesprong*, mar seit sels fan niks te witten: 'Hoe wie de titel ek al wer, seinen jo? Sjuch, ik wie yn dy tiid de sekretaris fan EBF [Eeltsje Boates Folkertsma] en syn Striïdboun Fryslân Frij. Ik soe it argyf der op neisjen moatte; dat haw ik hjir noch by my thús. Tony Feitsma hat my ek alris frege nei in anonime brosjure, mar dêr bin ik per se net by west.'

Pieter Wiebenga?

Oer de beneaming fan Linthorst Homan wit Sustring wol wat te fertellen: 'Ik ha doe noch in kear nei Schermerhorn ta west om foar in Fries te pleitsjen. Neffens my is der net troch amtners praat mei de Fryske Beweging - oars hie 'k it witten -, wol mei lju dy't net anty-Frysk wienen. Linthorst Homan hat altiten in tikje benaud west foar de Fryske Beweging. As it der op oan kaam wied er der beslist op tsjin.'

Teake Hoekema, Jongfries sûnt jier en dei, ferwiist my nei Wátse Hiddema, goekunde fan Homan, - 'Hjir heucht my niks fan.' - en nei G.A. Gezelle Meerburg, as skriuwer bekend ûnder de namme Marten Sikkema. Ek dy hat oer in rol fan de Beweging by de beneaming fan Homan 'noait wat heard'. En de anonime brosjure? 'Ik wit wol dat dy útbrocht is troch it Striïdboun. Wa't him skreaun hat, wit ik net. Wy dienen doe in soad mei syn trijen, Folkertsma, Sustring en ik. Oft der mear mei dien ha, doar ik net te siz-

zen.' Dûmny Jaap Kalma kin it neffens Meerburg net west hawwe: 'Dat wie gjin federalist. Oars soenen je noch earder tinke kinne oan ien as Piter Wijbenga.'

Dat lêste liket net wierskynlik. Fan Wijbenga ferskynde yn 1948 de brosjure *Decentralisatie. Een recht en een noodzakelijkheid*, skreaun op fersyk fan de Ried fan de Fryske Beweging en gâns minder polemisk fan toan as *Friesland op de tweesprong*, dêr't de Beweging no krekt net oer te sprekken wie.

Foaroansteande Friezen

Konklúzje: de rol fan de Ried fan de Fryske Beweging bij Linthorst Homan syn beneaming ta kommissaris is in goed bewarre geheim of hat it praat net wurdich west. Faaks falt der foar Sustring syn fersyk noch it measte te sizzen: Den Haach hat in tal foaroansteande Friezen tante dy't net ta de organisearre Beweging hearden. En wat it anonime striidskrift oangiet, dat moat ôfkomstich wêze fan Folkertsma c.s. In rûnte dy't doe as steatsgefaarlik beskôge waard. Dus wa wit, smite de argiven fan de BVD nochris wat nijs op.

Beker, uitgelooft door Pim Mulier voor de winnaar van de Elfstedentocht van 1929, Karst Leemburg (Eerste Friese Schaatsmuseum, Hindeloopen)

Pim Mulier en Friesland

Gosse Blom

Willem Johan Herman (Pim) Mulier (Witmarsum 10 maart 1865 - Den Haag 12 april 1954) komt steevast in beeld als er een Elfstedentocht wordt verreden. Ook dit jaar was dat weer het geval. Sportredacties van kranten besteden in hun historische overzichten geheid aandacht aan Mulier, die als de grondlegger van 's lands grootste sportevenement wordt beschouwd. Kort voor de tocht verscheen een biografie van hem onder de *Pim Mulier, ijdel maar weergaloos* (Amsterdam, 1996) van de hand van Gijs Zandbergen.

Een rentenier met een roeping

Pim Mulier is een typische exponent van de moderne sportbeweging die in de tweede helft van de negentiende eeuw opgang deed. Dankzij verbeterde transport- en communicatiemogelijkheden kregen sommige nationale sporten in Europa destijds een internationale basis. Vooral de uit Engeland geïmporteerde sporten als atletiek, cricket en voetbal kregen in Nederland een voet aan de grond. Aanvankelijk waren het vooral leden van de aanzienlijke burgerij die zich met de introductie en de verbreiding van de nieuwe sporten bemoeiden. Zo ook Mulier, die als rentenier in de gelegenheid was veel tijd in zijn sportroeping te steken. De rol van Mulier lag, naast de introductie van diverse buitenlandse sporten in ons land, vooral in het opzetten van een organisatorische basis voor die sporten. Zo stond hij op nationaal gebied onder meer aan de wieg van de *Nederlandse Voetbal- en Athletiek Bond* (1889), die later gesplitst werd in afzonderlijke organisaties.

Overschat

Ook internationaal trad hij op de voorgrond door een benoeming te aanvaarden als eerste voorzitter van de *Internationale Eislauf Verein (IEV)*, de latere *ISU*, in 1892. Jammer genoeg schiet Zandbergen's boek tekort waar het de informatie over de sport in het algemeen betreft, waardoor niet duidelijk wordt welke betekenis Mulier voor de nationale sporthistorie heeft. Voor het feit dat de verhouding Mulier-Friesland niet goed uit de verf komt kan misschien nog als excuus worden aangevoerd dat onze sportpionier slechts kort in Friesland woonde. Bovendien verrichtte hij zijn activiteiten vooral op het nationale vlak. Niettemin droeg hij onze provincie

steeds een warm hart toe. We nemen Mulier's betekenis voor een tweetal aspecten van het Friese sportleven kort onder de loep: het kaatsen en het afstandschaatsen. Mulier's verdiensten voor de kaatssport worden door sommigen overschat. Zandbergen neemt het verkeerde spoor door hem ten onrechte in verband te brengen met de teloorgang waarin die sport in de vorige eeuw dreigde te raken. Want in tegenstelling tot de introductie van de Engelse sporten vervulde Mulier hierbij geen pioniersrol.

'Slanke dochteren'

Zijn contacten met de kaatsbestuurders vingen zo rond de eeuwwisseling aan toen het kaatsen al aardig in de lift zat en organisatorisch inmiddels goed op de rails stond. Voor de propaganda bleek Mulier overigens een onmisbare kracht. Zijn invloed wendde hij aan, door met succes bij de Minister van Oorlog te pleiten, naast atletiek en voetbal, het kaatsen in het opleidingspakket van het leger op te nemen. In 1914 schreef hij op verzoek van het bondsbestuur een brochure onder de titel *Op nieuwe banen* met richtlijnen voor de trainingsopbouw van de kaatsers. Opvallend was zijn pleidooi voor het vrouwenkaatsen: 'Waarom zouden nu de slanke dochteren van het Friesche volk achterblijven en het Friesche volksspel, het kaatsen, alleen maar als toeschouwend publiek kennen'. Klaarblijkelijk was hij zijn tijd erg ver vooruit, want uiteindelijk kwamen de vrouwen pas in de jaren zestig aan bod. Verder schonk Mulier in 1900 een fraaie wisselprijs die jaarlijks wordt verkaatst op de Bondspartij, een van de bekendste toernooien, die elk jaar op Pinkstermaandag wordt gehouden.

Tocht der tochten

Mulier's grootste succes was echter de totstandkoming van de georganiseerde Friese Elfstedentocht. De elfstedentocht is geen uitvinding van Mulier, zoals sommigen denken - de tocht stamt al uit de achttiende eeuw - maar de organisatorische versie is dat wel. Als secretaris van de Nederlandse B(ond) v(oor) L(ichamelijke) O(pvoeding) schreef hij in 1908 de *Friesche Ijsbond* (FYB) aan met zijn voorstel een elfstedentocht te organiseren in het kader van een actie om het afstandschaatsen te stimuleren. De FYB ging akkoord en nam de organisatie van de tocht van 1909 op zich. Ondanks het succesvolle verloop wilde de FYB er geen blijvend evenement van maken. Mr Mindert Evert Hepkema (1881-1947), jurist te Leeuwarden, besloot het initiatief naar zich toe te trekken, hetgeen leidde tot de oprichting van de vereniging 'De Friesche Elfsteden'. Hepkema, die de eerste voorzitter werd, wilde een eigen organisatie in Friesland om de elfstedentocht veilig te stellen.

Verdienste

Mulier had liever een andere structuur gezien omdat hij tegen de versnippering van sportorganisaties was. Maar hij realiseerde zich later wel dat die ontwikkeling niet tegen was te houden. In een brief aan elfstedentochter Auke Adema gaf Mulier in 1941 zijn motief. Via een afstandsrit als de elfstedentocht had hij getracht zijn 'geboorteland, ons goede Friesland' op het gebied van de Schaatsentochten (toertochten) 'uit den slaap te wekken'. Pim Mulier tilde het evenement dus wel over de drempel heen, maar mr Hepkema zette de beslissende beleidslijnen uit. Desalniettemin is het idee een georganiseerde elfstedentocht te houden Mulier's belangrijkste verdienste voor de nationale sport. De atletiek-, cricket- en voetbalorganisaties waren buiten zijn inbreng ook wel ontstaan. Het is daarentegen maar de vraag of zonder Mulier de elfstedentocht ooit in de huidige vorm tot stand zou zijn gekomen.

Het Kollumer Oproer

Jacques Kuiper

Tweehonderd jaar geleden, begin februari 1797, werden de noordelijke Friese Wouden opgeschrikt door een kort, maar heftig oproer. Omdat het geweld zich concentreerde in Kollum en naaste omgeving is deze revolutie de geschiedenis ingegaan als het Kollumer Oproer. Maar in werkelijkheid werd een veel groter gebied, van de Dongeradelen tot aan Smallingerland, door het geweld aangetast. Het Friese revolutionaire schrikbewind reageerde met krasse maatregelen, uit angst dat de troebelen naar Stad en Lande zouden overslaan. Het oproer duurde slechts enkele dagen en kostte 30 doden en talloze gewonden. Honderden mensen werden opgepakt en naar Leeuwarden weggevoerd.

Hardvochtig

De Bataafse Revolutie van 1795 was in Friesland allengs ontaard in een grimmige machtsstrijd tussen gematigde en radicale republikeinen. Begin 1796 werd die strijd door middel van een staatsgreep in radicaal voordeel beslist. Sindsdien regeerden de Jacobijnen Friesland met harde hand. Andersdenkenden werden keihard aangepakt. De toenmalige Raad van Justitie, een soort volkstribunaal bestaande uit juridisch ongeschoolden en vreemdelingen, kende ook met de Kollumer rebellen geen enkel pardon. Tussen februari 1797 en juli 1798 werden 35 van hen tot zware straffen veroordeeld. Twee mannen hoorden zelfs een doodvonnis tegen zich uitspreken. Anderen kregen jarenlange gevangenisstraffen opgelegd of werden - eventueel na het uitzitten van die straf - voor lange tijd uit Friesland verbannen. Bovendien werd een flink aantal geïdoleerd en gebrandmerkt. Vanwaar trad Leeuwarden zo hardvochtig op tegen ogenschijnlijk doodgewone oproerkraaiers?

Dienstplicht

Het bondgenootschap met Frankrijk maakte de Bataafse Republiek tot een oorlogvoerende natie. Omdat het staande leger nu ook buiten Nederland kon worden ingezet, werd op zeker ogenblik besloten tot de oprichting van een nationaal volksleger ter verdediging van de landsgrenzen. Zo'n leger versterkte de ontlukkende nationale gevoelens en kwam bovendien tegemoet aan de groeiende aversie tegen huurlers. Die waren immers werktuigen van despoten. Het beoogde nationale volksleger moest enkel uit vrijwilligers bestaan. Maar de

animo bleek gering. In Friesland wilden bijvoorbeeld maar 766 mannen meedoen. Te weinig voor een gewest waar de patriotse schutterijen en wapenkorpsen met zo'n 7000 leden wel goed gedijden. Op 13 september 1796 besloot de Nationale Vergadering de dienstplicht voor Nederlandse mannen tussen 18 en 45 jaar in te voeren. Burgers die ongeschikt werden bevonden of waren vrijgesteld (bestuurders, ambtenaren, predikanten, studenten, etc.) werden aangeslagen voor het wapengeld. Voor dienstweigeraars had men een driedubbele heffing in petto. De invoering van de dienstplicht was opgedragen aan provinciale commissies bestaande uit volksbestuurders en burger-officieren. De Friese commissie werd geleid door één van Friesland's meest gevreesde radicalen, de Koudumer houwdegen A.J.C. de Beere.

Arrestatie als aanleiding

Begin januari 1797 was de registratie van recruten in Friesland in volle gang. Die liep aanvankelijk zonder problemen, waarbij mogelijke verzetshaarden het laatst aan de beurt kwamen. Zo'n verzetshaard was Hennaarderadeel waaraan Leeuwarden deze jaren meermalen de handen vol had. In Wommels ontaardde de registratie van dienstplichtigen in hevige rellen. Honderden met stokken en knuppels bewapende kerels bezetten het Rechthuis, richtten vernielingen aan en namen de aanwezige districtsbestuurders stevig te grazen. Ook de Friese Wouden stonden als roerig bekend. Berucht waren de jaarlijks terugkerende rellen op Prinsjesdag (de verjaardag van de Stadhouder) in Burum in Kollumerland. En toch lie-

Hector Feugen in 1795. Hij zat destijds gevangen in Leeuwarden. Op het lint staat 'De patriot is vrij zelfs in de kerker'. Onder het portret een roede aan een blok met daarop de tekst 'Dwang 1795' (ill. Admiraliteitshuis, Dokkum)

ten de autoriteiten zich op 28 januari 1797 volledig verrassen door het geweld waarmee de registratie van de weerbare Burumers gepaard ging. Vooral de plaatselijke schippersknecht Abel Reitzes was als een dolleman tekeer gegaan. In de nacht van 2 op 3 februari werd hij gearresteerd en in afwachting van zijn overbrenging naar Leeuwarden in het Rechthuis te Kollum ingesloten. Zijn arrestatie vormde de directe aanleiding tot het uitbreken van het Kollumer Oproer.

Heibel onder 'heidtsjers'

Nog feller ging het er in Dantumadeel aan toe. Gemeentebestuurders werden gemolesteerd en met de dood

bedreigd. De inschrijving van recruten moest hier noodgedwongen worden gestaakt. Minstens 75% van de doelgroep weigerde zich in te schrijven. Ingezetenen van Dantumadeel speelden ook een hoofdrol bij het latere oproer. Alle gesneuvelden bij het beleg van Dokkum op 5 februari kwamen uit deze gemeente. Het aantal weigerachtigen c.q. toekomstige rebellen varieerde overigens per dorp. Koplopers waren Wouterswoude, Murmerwoude, Veenwouden en vooral Zwaagwesteinde. Dit dorp maar ook het nabije Kollumerzwaag, waren destijds al typische heidedorpen, met veel armlastige arbeiders en handwerkslieden, maar ook uitgestoten van

elders. De 'heidtsjers' waren vrijgevochten mensen met sterke gevoelens van saamhorigheid, een aangeboren wantrouwen tegenover de buitenwereld en een diepe minachting voor iedere vorm van overheidsgezag. Geen wonder dat veel ingezetenen van Zwaagwesteinde en Kollumerzwaag actief aan het oproer deelnamen.

Gemeenschapszin

Het Kollumer Oproer was geen klasstrijd avant-la-lettre. De rebellen vormden een sociaal gemêleerd gezelschap. Onder de weigeraars in Dantumadeel zaten weliswaar veel loontrekkers, maar dat was gezien het overschot aan arbeiders in deze streek niet verwonderlijk. Ook boeren en boerenzonen - samen goed voor 16 procent van de dienstweigeraars in Dantumadeel - roerden zich. Kleine zelfstandigen (werkbazen, winkeliers, etc.) lieten zich evenmin onbetuigd. Opvallend aanwezig waren verder ook veenbazen en schippers. Tussen de betrokkenen bestonden bovendien tamelijk grote welstandsverschillen, die benadrukken dat het verzet tegen de dienstplicht en de latere onlusten niet gevoed werden door sociaal antagonisme. Dorpsbesef en lokale gemeenschapszin speelden die dagen een veel grotere rol. Elk oproerig dorp bezat zijn eigen aanvoerders. In Zwaagwesteinde was dat de naderhand opgehangen Joodse koopman Salomon Levy. In Oudwoude de paardenkoper Jan Binnes, die zijn leven eveneens op het Leeuwarder schavot beëindigde. In Zwagerveen wierpen de gebroeders Been en Wiltje Egberts zich op als plaatselijke aanvoerders. In Westergeest werd het verzet geleid door Lourens Johannes, alias 'Louw de Corporaal'. Het waren deze lieden die op 3 februari 1797 besloten in opstand te komen.

Raid op Rechthuis

Onder het roepen van de strijdkreet 'Abel zal los' en gewapend met 'vorken, grepen, stokken, seissen, snaphaanen en houwens' trokken die vrijdag enige honderden mensen naar het Rechthuis te Kollum. Hun doel was al snel bereikt: Abel Reitzes herkeeg zijn vrijheid. De rebellen toonden geen enkel respect voor de aanwezige nederrechters Ellens en Schuil en de uit zijn woning gesleepte secretaris Jan Braak, wiens zoon Antoni als commandant van de plaatselijke militie

een ware terreur in de streek uitoefende. Ze werden tot bloedens toe geslagen en met de dood bedreigd. Bij het vallen van de avond vonden hun belagers het welletjes, ze verlieten het Rechthuis en keerden terug naar hun dorpen. De autoriteiten in het regeringsgetrouwe Dokkum waren ondertussen gealarmeerd. De plaatselijke burgercommandant Hector Feugen, die zijn sporen als revolutionair ruimschoots verdiend had, liet onmiddellijk krijgsraad beleggen. Nog diezelfde avond zette hij met 56 schutters en een stuk veldgeschut koers naar Kollum.

Olievlek

Ook Leeuwarden was gealarmeerd. De Commissies van Gedeputeerden en Waakzaamheid kwamen die avond in spoedzitting bijeen en besloten drie hunner leden, te weten H.T. Ament, J. Geermans en D. Wadman, alsmede substituut procureur-generaal J. Groenia, enkele helpers van Groenia en een aantal huzaren ter plekke poolshoogte te laten nemen en de burgerkorpsen in de Woudstreek in staat van paraatheid te brengen. Tegen het ochtendgloren bereikten ze Kollum waar ze zich voegden bij Feugens legertje. Ze kregen het daar hard te verduren. Het oproer had zich intussen als een olievlek over de regio uitgebreid. Honderden, zo niet enkele duizenden mensen waren opgetrommeld en onderweg naar Kollum. Sommigen beschikten zelfs over geweren. De kleine burgerkorpsen in Dantumadeel, die weinig voorstelden, waren in een mum van tijd ontwapend. Voor de patriotse schutters in Kollum bleek deze overmacht te groot. Kollum viel in handen van de rebellen en Feugen en zijn mannen werden naar Dokkum teruggedreven. Hoewel de strijd zich concentreerde in en rond Kollum vonden overal schermutselingen plaats. Zoals in Dantumadeel, waar de rebellen niet alleen ambtenaren en patriotse burgers mishandelden, maar ook aan het plunderen sloegen. Dat laatste gebeurde ook in Kollum. Onder meer het zogeheten 'Slot van Braak', de statige woning van de secretaris, moest het ontgelden. Kostbare spullen werden vernield of geroofd. Ook de kasteleinswoning aan de Kollumervallaat, waar de gehate provinciale bestuurder A.W. Keuning ('Abele Kruk') een kroegje dreef, werd deze dag vrijwel met de grond gelijk gemaakt. De oproerlingen

lieten zich de rijkelijk aanwezige drank overigens goed smaken.

Debacle voor Dokkum

Zeer roerig was het ook in Oost-Dongeradeel. Daar richtte de volkswoede zich vooral tegen plaatselijke patriotsgezinde predikanten. In deze gemeenten bespeuren we zelfs iets van organisatie achter het oproer. De rebellen kozen gecommiteerden uit hun mid-den en riepen een soort vrijstaat uit. Ze hadden zelfs een politiek handvest opgesteld dat - hoe krakkemikkig ook - nogal contra-revolutionair klonk. Enige dagen later zouden ze Leeuwarden nog een wapenstilstand aanbieden. In Kollum, waar het alleen maar bijtjesdag was, had men ondertussen besloten om Dokkum aan te vallen. Twee à drieduizend mannen, waarvan sommigen stomdronken, trokken die avond derwaarts. Ze gingen hun ondergang tegemoet. Commissaris van Oorlog Geermans, zoals de Harlinger radicaal en pasteibakker zich die dagen noemde, had van Dokkum een onneembare vesting gemaakt. Hij was het ook die Feugen op zeker moment opdracht gaf om gericht met het kanon op de razende

en tierende meute voor de Woudpoort te vuren. De gevolgen waren verschrikkelijk. In de paniek die ontstond werden tientallen mensen onder de voet gelopen en gedood of zwaar verwond. De overigen hadden hun lesje wel geleerd en kozen volkomen ontderdert het hazepad. De mislukte aanslag op Dokkum vormde het laatste wapenfeit van die zaterdag en tevens het keerpunt van het Kollumer Oproer. De meeste rebellen beseften dat ze ondanks hun formidabele numerieke overwicht niet tegen de zwaarbewapende patriotse militie op konden en gooiden het bijltje er bij neer. Bovendien was er al versterking uit Leeuwarden onderweg.

Triomf

Leeuwarden had inmiddels de ernst van de situatie in de Wouden onderkend. Alle Friese burgerkorpsen waren in staat van paraatheid gebracht. Op zaterdagavond rukten zo'n 300 van de ongeveer duizend man sterke Leeuwarder burgermacht uit naar het strijdtoneel. Korpsen uit Het Bildt, Leeuwarderadeel etc. zouden weldra volgen. Op zondag 5 februari was het eigenlijk al gebeurd met de rebellen.

B A T A A F S C H E R E P U B L I E K.
LEEWARDEN den 6 February. Eenige ORANJE-SLAAVEN omstreeks Collum verbuuten zich om een Oranje-bovenschreeuwer, door geweld en overmagt, uit de handen van het Gerecht te ontzetten; zy waren met allerlei Moordgeweren gewapent en groedden, binnen korten tyd, tot etlyke honderden aan; dwingende en dreigende allen, die onder hun bereik waren, om beneffens hen de Wapens op te vatten. Bergister avond tegen de nagt, begaf een groote trouw dezer Oproerlingen zig naar Dokkum; eenigen hunner verlichegen voot die Stad, en wilden 'er binnen; doch de Dockumfche Republikeinen gaven hun ANTWOORD uit een stuk Kanon, met schroot gelaaden, het welk de Oranjenutelingen zo wel bekwam, dat 'er vyf dood nedervielen, en zes zwaat gekwetst werden. Van allen kanten schooten vervolgens de gewapende Patriotten toe: van hier vertrokken 'er een menigte, om de Oproerkraaiers tot hun pligt te brengen: telkens komen 'er wel gewapende, wel gedresceerde en egt Republikeinische Landlieden in deeze Stad aan, die by gelegenheid, naar den Oproerigen oord vertrekken, om den Frieschen grond van deeze ORANJE-PESTEN te zuiveren. Het PROVINTIAAL BESTUUR en 't HOF VAN JUSTITIE heeft, broederlyk, de handen in een geflaagen; beiden deeze geconstitueerde Magten neemen de sterkste en zekerste maatregels; het kwaad word in de eerste bronnen aangetast: men neemt de voornaamste en aanzienlykste Oranjeklanten in hegtenis. Men begrypt, dat, het de GROOTEN zyn, die de kleinen aanftooken; die ze voor het gelaach laten zitten en dan heimlyk in hun vuist lachen. Alles wat voor ORANJE is, is VYAND van de Republiek, en zy moeten zo lang wy in Oorlog zyn, als de GEVAARLYKSTE VYANDEN, behandeld, ten minsten bewaard, worden!

ORANJE-SLAAVEN BEEFT!

Gy zult ondervinden dat gy in Friesland zyt.

Gefrenghed is een Medicyn,

Daar flappe middelen schadelyk zyn.

Reeds heeft men in goede verzekering genomen de bekende Perzoonen: SIPKE BASSELEUR, PETRUS ADRIANUS BERGMA, H. B. VAN SMINIA, T. M. VAN LYCLAMA à NYEHOLT, R. L. v. ANDRINGA DE KEMPENAAR, en M. v. SCHELTINGA, alle Leeden van het voorige Gouvernement. G. F. VAN ASBECQ, gewezen Ritmeester onder Oranje Friesland, W. GUERIN, gewezen Capt. onder 't Regiment Infantery Oranje Gelderland, ieder thans nog 800 Guldens 's Jaars pensioen genietende. LAMBERTUS PIERSON Ex-Hoofdcommis. JOHANNES KAMERER Ex-Boode, JOHANNES ARENDS, knecht van bovengemelde P. A. BERGMA en T. H. BOLMAN.

Zo men verzekerd moeten er nog meer agter de Tralien, als de geschikste plaats om geen kwaad te doen.

De Friesche Courant' van dinsdag 7 februari 1797 bevatte een kort en ronkerig verslag van het neerslaan van het Kollumer Oproer (ill. Gemeentearchief Leeuwarden)

In de buurt van Kollum werden honderden van hen door burgermilitairen verslagen. Vervolgens werd het oproer binnen enkele dagen gedempt. De pacificatie van de Wouden was op 14 februari voltooid. Terwijl reguliere troepen hun posities overnamen (inkwartieringen!) marcheerden de schutters in ware triomf door de volgepakte straten van de Friese hoofdstad. Leeuwarden koesterde de onderdrukkers van het oproer.

Friese Vendée

Minder bekend is de politieke nasleep van het Kollumer Oproer. Het ultraradical bewind in Leeuwarden, dat in Nederland slecht bekend stond en door velen verfoeid werd, probeerde namelijk het oproer tot nationale proporties op te blazen. Raadsheer Gerrit Paape verkondigde in zijn hoedanigheid van redacteur van de *Friesche Courant* op 14 februari reeds dat het oproer het werk was geweest van prominente prinsgezinden ('Luiden met koppen'). Hij repte zelfs van een internationaal contra-revolutionair complot. Door in Friesland een opstand te ontketenen hoopten deze lieden, meende Paape, de gehele Republiek in vuur en vlam te zetten. Friesland leende zich uitermate voor die rol. Het was perifeer gelegen en als zeegeest een makkelijk doelwit voor Britse maritieme acties. Bovendien bestonden er via de oranjegezinde Groninger Ommelanden intensieve contacten met het Duitse achterland. De aanval op Dokkum kwam dus ook niet zo maar uit de lucht vallen. Want die stad was, schreef diezelfde krant even later, was 'een gelegen plaats om met de veraderlykste Engelschen te corresponderen en van het waarlyk Republikeinsche Friesland een andere *Vendée* te maken.' Welnu, Vendée stond voor contra-revolutie en Leeuwarden had Nederland zojuist voor een ramp behoed. Om die reden werden de Kollumer oproerlingen als prinsgezinde contra-revolutionairen behandeld en dienovereenkomstig zwaar gestraft. Paape had liever te doen met gewone criminelen zei hij: 'Immers maakt een Dief, op zyn hoogst een Huisgezin ongelukkig; maar de muitende Oranjeklant bedoelt niets minder dan het geheele Vaderland om te keeren en te verwoesten.' En inderdaad, als lid van het Hof toonde Paape zoals we intussen gezien hebben geen enkel mededogen met de vroegere oproerlingen.

Spontaan volksoproer

De complot-theorie werd echter snel doorgeprikt. Om haar kracht bij te zetten had Leeuwarden onmiddellijk na het oproer een aantal prominente vertegenwoordigers van het oude bewind in gijzeling genomen. De behandeling die de gewezen regenten in het gevreesde Blokhuis ten deel viel, wekte echter alom afschuw en verontwaardiging. Ook Den Haag was over het een en ander niet te spreken. Omdat Leeuwarden bleef volhouden dat er bij het oproer sprake was geweest van 'een geconcentreerd plan' beraamd door 'voornamen personagien' besloten twee leden van de nationale commissie belast met de binnenlandse veiligheid een onderzoek in Friesland in te stellen naar 'den draad van het oproer'. Daar kwam de aap al gauw uit de mouw. De Friese justitie erkende niets te weten over vermeende buitenlandse connecties van de Kollumer oproerlingen. De werkwijze van de oproerlingen kwam haar zelfs ondoordacht en amateuristisch voor, wat evenmin aan een goed georganiseerde onderneming deed denken. Op 8 maart moesten ook de Friese bestuurders toegeven dat de rebellen geen enkele band met geestverwanten binnen of buiten de Republiek onderhielden. Het Kollumer Oproer was weer tot zijn normale proporties teruggebracht: een spontaan volksoproer van slechts regionale betekenis.

Wanstaltig volksbewind

In hun overigens nooit openbaar gemaakte onderzoeksrapport, waarvoor Friesland verder gezichtsverlies bespaard bleef, concludeerden de beide Haagse commissarissen dat het oproer veroorzaakt werd door een toevallige samenloop van omstandigheden. Van een vooraf beraamd plan was hen niets gebleken. De aanstichters waren minbedeelde Kollumerlanders. Vanuit Kollum en omgeving had de onrust zich vervolgens over de gehele regio verbreid. Omdat de streek niet bekend stond als revolutiegezin was een toevallige aanleiding - in dit geval de introductie van de dienstplicht - voldoende om haar in vuur en vlam te zetten. De Friese autoriteiten hadden hier onvoldoende op ingespeeld en dat mochten ze, aldus het rapport, zichzelf aanrekenen. De beide commissarissen waren overigens geschrokken van de situatie in Friesland. Het naar hun idee wanstaltig volksbewind

in Leeuwarden schond de 'Rechten van den Mensch' en maakte zich voortdurend schuldig aan terreur en onderdrukking. Alsof ze wilden zeggen dat daar de werkelijke oorzaak van de recente onlusten in Friesland gelegen was. Misschien hadden ze gelijk. Veelzeggend in dit verband is hetgeen één der rebellen tijdens zijn verhoor tegenover De Beere verklaarde: 'Ik heb het gedaan; doch niet om Oranje; hier van ben ik zoo wel een vijand, als Gij; maar om het land te verlossen van zulk een momster als Gij zijt: dit is mij mislukt; ik ben nu in uwe handen, en zal zeker moeten sterven; maar was ik vrij ik zou U nog vermoorden'.

Jorwerd (foto: Fries Museum)

De twintigste eeuw in Jorwerd

Dynamiek op het Friese platteland

Meindert Schroor

Iedereen kent het verhaal van de laatste halve eeuw. Een tijd van -ismen, -saties en -seringen, van mondiale veranderingen die sluipenderwijs maar snel en onmiskenbaar mens en land transformeerden. Van politieke, sociale en economische ontwikkelingen, wier evolutionaire en geleidelijke karakter verkeerde in de revolutionaire stroomversnelling die ons ras naar de 21ste eeuw voert. In een boeiend relaas schetst Geert Mak ons de gevolgen van een en ander voor een willekeurig Fries dorp (Jorwerd) en zijn bewoners.

'Wie op een vroege herfstochtend de brug bij de oude schilderswinkel overloopt en daarna langzaam Jorwerd uitwandelt, wie dat voor de eerste maal doet wordt overweldigd door licht, door honderd verschillende soorten licht. Het licht boven deze platheid is allesbepalend. Het is eeuwig en altijd weer anders, het zet de kleur van elke dag, het dreigt en troost, het beangstigt en behaagt.'

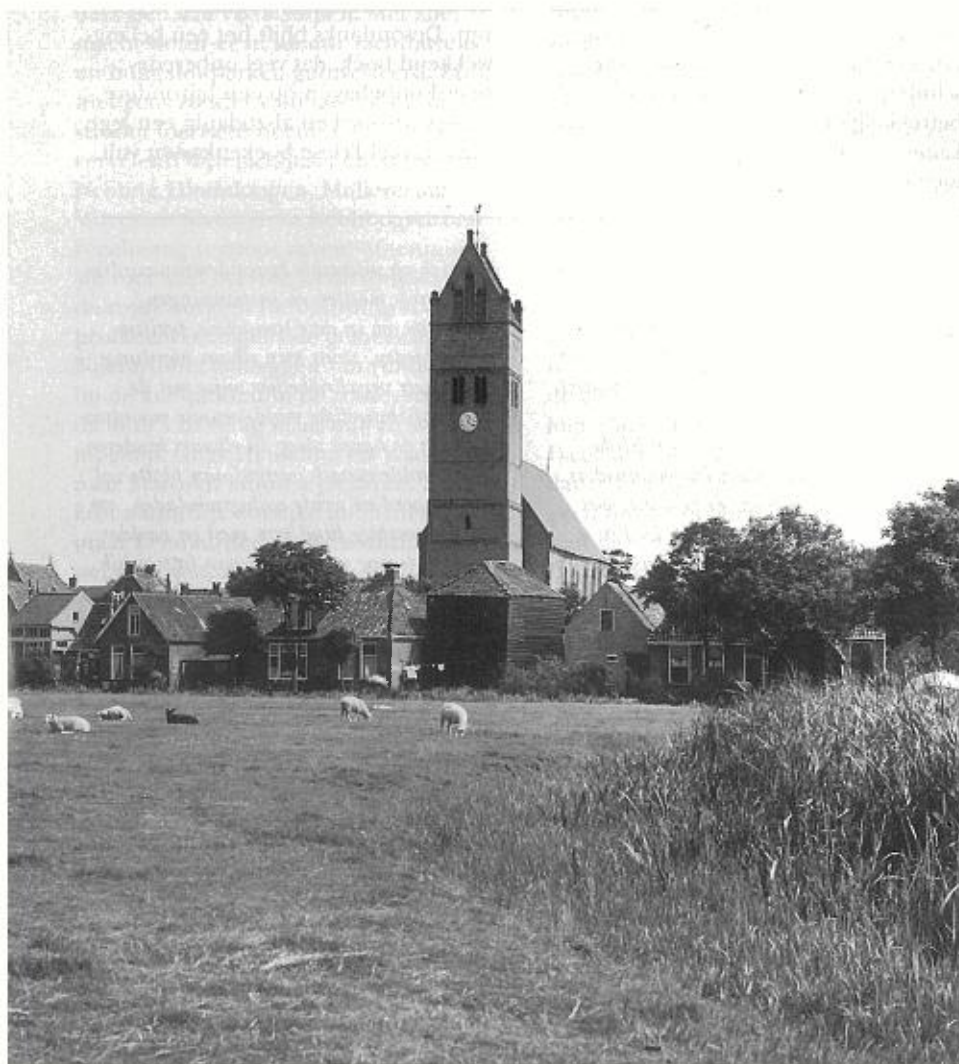
Eigen waarneming

Het is een merkwaardig boek geworden, een half-literair journalistiek essay van een scherp waarnemer. Mak toont zich in zijn positie als geprivilegieerd buitenstaander, niettemin sterk betrokken bij hetgeen zich met name in de jaren 1945-1995 in Jorwerd afspeelde. Bij vlagen maakt hij gebruik van

wetenschappelijke - met name anthropologische en sociologische - geschriften en van literaire uitingen. In dergelijke passages legt de auteur een link met het universele in de na-oorlogse veranderingen. Bovenal is het boek de weerslag van de eigen waarneming van de auteur. Mak bracht een aantal jaren door in het oude kerkdorp op tien kilometer ten zuidwesten van Leeuwarden, daartoe in de gelegenheid gesteld door het Fonds Bijzondere Journalistieke Projecten. Hij laat ons persoonlijk kennis maken met een groot aantal dorpsbewoners, hun 'hâlden en dragen, noeden en freugden'. Tegen het einde van het boek maakt Mak ons deelgenoot van de ontdekking van zijn Friese wortels. Hijzelf bracht zijn jeugd door in Hurdegaryp en Leeuwarden. Kennelijk begint ook bij hem, zoals bij zovelen het leven en daarmee de reflectie erop bij veertig. De titel van het boek suggereert de vervanging van de ene universele 'waarheid' (God), door een andere (de Mammon?). Maar waar God blijkens de titel verdween, komt hij ook in het boek spaarzaam tot niet voor. Gedurende de afgelopen halve eeuw werd de ons omringende, ooit ongenaakbare natuur gereduceerd tot een ingelijste entourage aan de wand. Het inmiddels verwoeste Arcadië van weleer straalt ons in de vorm van een schilderij van hooiende landarbeiders onder de Klokslag van Bolsward (Ids Wiersma *fecit*) vanaf het omslag tegemoet.

Borstrok en levertraan

Het verhaal van Jorwerd is het verhaal van talloze andere dorpen hier en elders. Toch wordt nergens duidelijk waarom juist Jorwerd werd gekozen. Daarvoor zijn een aantal goede redenen te bedenken, die door Mak in het geheel niet of nauwelijks worden aangeroerd. Om te beginnen was het een puur agrarisch dorp met de daarbij behorende verzorgende beroepen. Een klassiek forenzendorp is Jorwerd daarentegen nooit geworden. Qua bevolking behoort het tot de kleinste kernen, met minder dan 1000 inwo-

ners en bovendien tot de helft van alle Friese dorpen die sedert 1899 hun bevolking zagen teruglopen. Dat proces van afbraak was al lang voor de oorlog aan de gang, zij het - en dat is de kern van Mak's boek - dat de 'way of life' van de achterblijvers pas na 1960 veranderde. Dat was niet specifiek voor Jorwerd en evenmin voor kleine dorpen in het algemeen. Ook Leeuwarders - en welke provinciestedelingen niet - van veertig jaar (alweer) en ouder zagen hun leefwereld geruisloos, maar onmiskenbaar veranderen. Borstrok en levertraan verdwenen van lijf en menu; tonneman, schillenboer, peterolieman, bakker, groenteboer, kolenboer, trek- of mechanische hond, contributie- en huurophalers, (in Camminghaburen zelfs het draaiorgel) langs de deur verlieten het straatbeeld, om plaats te maken voor TV, CV en SRV. Met dat alles verdwenen ook weilanden en boomgaarden (hofkesinge) onder steen of achter brede sloten en hekken, om plaats te maken voor gegraven verpartijen en pseudo-natuurlijke recreatieterrinen. Honderden buurtwinkels legden bovendien het loodje.

Oase voor onhandigen

Het is het dagelijkse leven, in stad en platteland, dat overal rigoureuze veran-

derde. Talloze levens, noodzakelijkerwijs gewijd aan werken, werden nu levens waarin het werk gekoppeld is aan inkomen en aanzien. Collectivistische soberheid (ver)werd (tot) massale overdaad, voor de val behoed door talrijke collectieve sociale arrangementen. Maar het evolueerde ook tot maatschappelijk individualisme, waarin hedonistische idealen prevaleren. Een van de verdiensten is dat Mak overduidelijk en welhaast overdadig de effecten van deze verschuivingen schetst op Jorwerd en de Jorwerders. Wat opvalt is het meest te late of het geheel onopgemerkte van de veranderingen en de veelheid daarvan. Aan het vervolg van dit eigentijdse Eben Haëzer waagt de auteur zich echter niet.

Ergens in zijn boek typeert Mak het platteland als 'oase voor onhandigen'. Die waren er ook in de stad, elke buurt had er wel een of enkele. Men kende ze én in het algemeen elkaar; talloze nostalgische herdrukken van foto's leggen daar getuigenis van af. Het individu bloeide toen slechts op enkele plekken; het handvol centra van wereldsteden voorop. Maar verschillen waren al in de jaren vijftig betrekkelijk en op onverwarmde slaapkamers in de stad kon de kou even meedogenloos zijn als op de vlakte.

Onbehagen

Modern, Mak gaat er zelf in hoofdstuk III op in, waren de kleistreken van Friesland, en in mindere mate het Drentse zand inderdaad al eeuwen. De daling van de sterfte trad hier zeer vroeg op, het dalen van de fertiliteit eveneens. Nederland, maar vooral Friesland met zijn honderden dorpen, was geen leeg land, niet in 1950 en ook niet in 1800. Het was en is dat in de ogen van een laat-twintigste eeuw en vooral in de ogen van Randstedelingen. Die moderniteit zegt daarentegen wel iets over de snelle receptie van en aanpassing aan nieuwe maatschappelijke en economische ontwikkelingen. Inclusief de rappe evolutie van het relatief saaie Nederland uit de jaren vijftig tot de pluriforme, uitbundige gedoogmaatschappij van nu, waarnaar door de buurlanden dikwijls hoofdschuddend wordt gekeken. Zo bekeken is het opmerkelijk dat de Friese taal nog steeds bestaat en bloeit als nooit tevoren. Helaas onderneemt de auteur hier geen poging tot verklaren. Desondanks blijft het een belangwekkend boek, dat veel onberedeneerd onbehagen op een bijzondere wijze verwoordt en als zodanig een lege plek in veel Friese boekenkasten vult.

Windmolens

Het zou zo gemakkelijk zijn geweest want wat lag meer voor de hand.

We hebben wat geld over en we herdenken daarom dit jaar in een sobere, maar plechtig opgezette manifestatie dat precies vijfhonderd jaar geleden de roemruchte Friese vrijheid ten grave werd gedragen. Wij herdenken ook en vooral dat de herinnering aan deze vrijheid in dat halve millenium in steeds wisselende vormen springlevend is gebleven. Wij willen deze herinnering verderdragen en proberen met onze manifestatie het ideaal van de Friese vrijheid op hedendaagse wijze vorm te geven. We hebben daarom besloten tien miljoen gulden te investeren in de ontwikkeling van alternatieve energiebronnen, die in de toekomst een zekere mate van autonomie zullen bewerkstelligen.

Als vanzelf zou men dan wel op het plan zijn gekomen om in Eagum (bij het volk bekend als het centrum van de wereld) één supersonisch grote windmolen te bouwen. Een wereldprimeur: 'De grutte

Pier', die met zijn driehonderd meter hoogte en zijn wieken van elk 135 meter lengte (in de volksmond al gauw 'Piers fjouwer swurden' genaamd) niet alleen de oude vrijheid maar ook de nieuwe autonomie belichaamt.

Gelukkig maar. Windmolens zijn lelijke hersenschimmen en onze wijze bestuurders zijn geen Don Quichots. Ze zijn niet met windmolens in de weer geweest. De Friese greides zijn geen Spaanse manchas. Zij hebben niet willen doen wat voor de hand lag.

Zij hebben een werkelijk weloverwogen besluit genomen.

Besluit: wij herdenken de vestiging van het centrale Duitse gezag en de benoeming door de Duitse keizer van de hertog van Saksen tot stadhouder van Friesland in 1498.

Overweging: wij hebben tien miljoen gulden te besteden en nu hadden we gedacht in 1498 is het vijfhonderd jaar terug dat er een Saksische hertog binnenviel

die zich op uitermate bewonderenswaardige wijze grote moeiten en inspanningen getroostte om in deze troosteloze, perifere kustgebieden, waar men elkaar algedurig en op zeer verschrikkelijke wijze met de meest afschuwelijke middeleeuwse moordwapens in de haren vloog en elkaars kinderen vermoordde en zich overgaf aan platte volkerenmoord en wrede oorlogsmisdaden, om in dat zompige land van mest en modder tenminste nog enige vorm van fatsoenlijk gezag uit te oefenen doordat vreemde ogen nu eenmaal dwingen en wij weten ook wel dat er mensen zullen zijn die in eerste instantie daarover anders zullen denken maar wij hebben tien miljoen gulden te besteden en nu hebben we gedacht als we nu eens Friesland daarmee nieuwe eigenwaarde zouden kunnen inblazen en ook, ja juist vooral, het beeld van Friesland bij de buitenwacht opkrikken en met name dat wij hier nog steeds zulke besluitvaardige bestuurders hebben.

Friesland, A.B.C. wenst u proficiat! Met uw feesten en met uw wijze bestuurders.

De Vries.

Rondweg over het klooster Hemelum

Zeldzaam ongeschonden kloosterterrein in gevaar

Hans Mol

Ten zuiden van de Hervormde Kerk te Hemelum bevindt zich in de bodem een van de laatste, nagenoeg ongeschonden, kloosterterreinen van Friesland. Daaraan lijkt weldra een einde te komen door de geplande aanleg van een rondweg. Het gevaar dreigt dat zonder archeologisch onderzoek de resten van het Sint Nicolaasklooster zullen verdwijnen of onherstelbaar worden aangetast.

Toerisme als strohalm

Frieslands Zuidwesthoek tobt al decennialang met zijn werkgelegenheid. Industrie is er nauwelijks, de dienstverlenende sector stelt weinig voor, de landbouw stoot nog steeds arbeidskrachten uit, en dus wordt de oplossing in de recreatie gezocht. Het watersporttoerisme is er meer nog dan elders de reddingboei waar bestuurders zich aan vastklampen. Met alle macht wordt er in nieuwe jachthavens en bungalowparken geïnvesteerd. En niet eens zonder resultaat, want de stroom toeristen neemt toe, met als vervelend bijverschijnsel dat de wegen richting Hindeloopen, Molkwerum, Warns en Stavoren in het hoogseizoen regelmatig verstopt raken, of tenminste voor veel overlast in de dorpjes aan de route zorgen. De oplossing voor dat probleem is volgens de gemeente Nijefurd het aanleggen van rondwegen bij de knelpunten in de route, zodat de auto's zo veilig maar ook zo snel mogelijk langs Hemelum en Warns naar Stavoren kunnen jakkeren. Dat kost natuurlijk ettelijke miljoenen, maar Leeuwarden en Brussel zullen wel schuiven, zo wordt gehoopt.

Onbewust

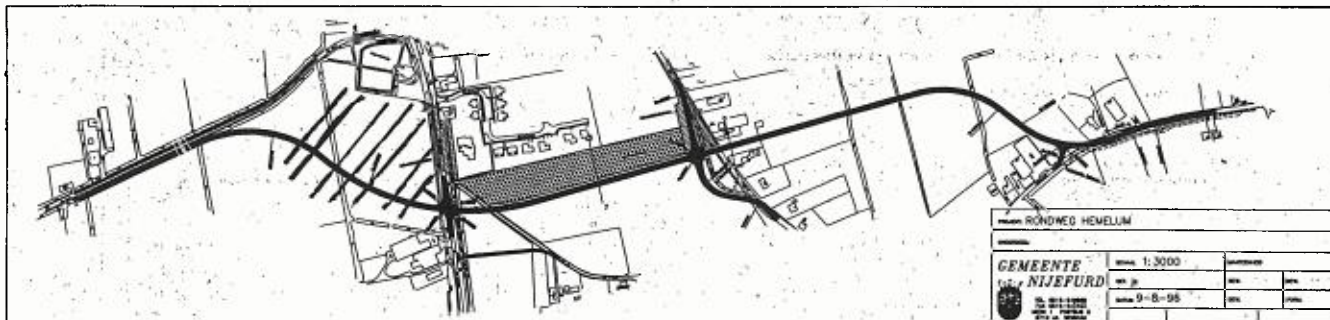
De plannen zijn gemaakt, de tekeningen voor het traject Hemelum liggen klaar, en de eerste inspraakronde is al weer enige weken achter de rug. Wat dat betreft zijn we er niet echt vroeg bij, maar hopelijk nog vroeg genoeg om de gemeente op haar verantwoordelijkheden te wijzen. Want wat is het geval? Evenals de Betuwelijn doorsnijdt ook de rondweg bij Hemelum zeer oud cultuurland. Wie de nederzettingsgeschiedenis van de glooiende stuwwallen in de Zuidwesthoek ook maar bij benadering kent, weet dat ze één groot bodemarchief vormen, met bewoningssporen die tot in de IJzertijd teruggaan. De bewoners zijn zich daar natuurlijk niet altijd van bewust, maar van bestuurders en ambtenaren mag wat dat betreft meer verwacht worden. In dit geval hebben zij zich kennelijk niet gerealiseerd dat bij de aanleg van de Hemelumer rondweg grote archeologische waarden in het geding zijn. Daar moet dan wel bij gezegd worden dat ze procedureel tot dusver nog geen fouten hebben gemaakt, aangezien de weg-in-kwestie volgens de archeologische monumentenkaart

geen enkel monument raakt. Dat laatste zegt echter meer over de schrikbarend grote lacunes in die kaart, dan over de eventuele armoe of rijkdom van Nijefurds verborgen verleden. De opgravingsgeschiedenis van het Blokhuis in Stavoren heeft ons daarvoor de ogen wel geopend.

Brandpunt van kerstening

De kwestie is dat de rondweg van Hemelum dwars over het terrein van het voormalige Benedictijner klooster Hemelum gaat. Dit klooster heeft een ingewikkelde geschiedenis, waarover globaal opgemerkt kan worden dat ze sterk samenhangt met die van het Staverse St. Odulfusklooster. In feite vormden de Odulfusabdij en het St. Nicolaasklooster van Hemelum een twee-eenheid. Dat blijkt onder meer uit de spreiding van de Hemelumer goederen, van Kuinre in Noordwest-Overijssel tot Wervershoof in Westfriesland, die grotendeels overeenkomt met die van de Odulfusabdij. De genoemde goederen waren dan ook grotendeels afkomstig uit het oeroude bezitscomplex van dat klooster. Het nonnenconvent van Hemelum was feitelijk de vrouwelijke pendant en tegelijk ook de belangrijkste dépendance van de Odulfusabdij. Omdat de kerstening van Zuidwest-Friesland en de bestuursvorming in dat gebied als het ware vanuit deze kloostergemeenschap begonnen zijn, gaat het niet te ver om te stellen dat Nijefurd en

Rondweg Hemelum kan snel aangelegd

Kop en kaart in de Balkster Courant beloven weinig goeds. Het gearceerde terrein markeert de plek van het voormalige klooster.

ionis ad liberationem monasterii obsequiumque institutionem. Quod in illud
 Curritur (ut fructum) numero ad bellum repedit in graterland
 Tuncrant hoc videtur et tunc obsequio fructumque parvo in obsequio
 in Spiker inze pitebant Inamtoz firmabant quatuor et fessu in
 castro Spiker ar como abbatiati salus bonis et corporibus obsequium
 Commis abbatiati et monasterio humilis et nihil mali futurum inamto
 constructi promissum tunc obsequio fructumque nihil et pmissu pteat

Passage uit het origineel van de Proeliarius betreffende de belegering van het klooster en de Spiker. Er is o.m. sprake van 'in castro Spiker', met andere woorden in de burcht of stins Spiker

Gaasterland in het klooster van Hemelum hun oudste institutioneel-historische oriëntatiepunt hebben. Van het in de golven, ca. 800 m. ten westen van Stavoren verdwenen Odulfusklooster is immers niets meer over. De laatste brokstukken onder water zijn begin jaren tachtig door Rijkswaterstaat opgeruimd om de watersport te gerieven.

Proeliarius

Nu is er in Hemelum niets van het klooster te zien. Het tastbare verleden is verborgen onder de teeltlaag van een bijna drie ha. groot weiland, even ten zuiden van de Hervormde kerk. Dat het kloostercomplex met al zijn bijgebouwen werkelijk op die plaats heeft gestaan, lijkt geen twijfel. De historische atlanten van Schotanus-Halma (1718) en Eekhoff (ca. 1850) situeren er een abdij. Met name Eekhoff, die zijn kaart baseerde op de kadastrale minuutplannen, is zeer nauwkeurig in zijn aanduiding. Hij plaatst het klooster tussen de kerk en de ca. 500 m ten zuiden daarvan liggende voormalige kloosterboerderij. De lokalisaties van Schotanus en Eekhoff worden bevestigd door de overgeleverde schriftelijke stukken. Van het kloosterarchief zijn weliswaar niet veel meer bewaard gebleven dan wat pachtregisters en een enkele oorkonde. Maar daar staat tegenover dat we voor het klooster de beschikking hebben over een omvangrijke en informatieve kroniek uit de rumoerige jaren 1480-1520. Deze beschrijft de tijd dat de monniksgemeenschappen van Stavoren en die van Hemelum (de nonnetjes waren toen al vervangen door monniken) gedwongen werden te fuseren en onder de naam 'abdij van Stavoren te Hemelum' in Hemelum hun bestaan te vervolgen. Dat laatste kostte vrij veel moeite - overigens niet ongebruikelijk bij fusies - en ging met allerlei geweldadigheden gepaard. Diverse gegevens uit de *Proeliarius*, zoals deze kroniek genoemd wordt, wijzen erop dat kloos-

ter en de parochiekerk vlakbij elkaar lagen. Ze sluiten zelfs niet uit dat de parochiekerk als kloosterkerk dienst heeft gedaan. In een bepaalde passage wordt gemeld dat sommige der voor de zondagsdienst verzamelde parochianen zomaar de kloostergebouwen binnendrongen. Dat suggereert op zijn minst een zeer nabije ligging.

Groot complex

Die nabijheid blijkt ook uit de documenten uit de tijd dat de bezittingen in handen van de Staten van Friesland waren. In 1606/1607 bijvoorbeeld is sprake van 'het vierkant met de hoven vant corpus [van Hemelum klooster]'. Dat geheel besloeg zesenhalve pondemaat (ca. 2,5 ha) en werd gehuurd door een zekere Sybren Melis. Dezelfde omschrijving treffen we weer in het register van verkopen van kloostergoed uit 1640, het jaar waarin het goed door de Staten van de hand werd gedaan. Met dat 'vierkant' is natuurlijk het rondom een pandhof gevormde complex van hoofdgebouwen bedoeld, dat behalve de kerk onder meer bestond uit een kapittelzaal, een dormter (slaapzaal), een refter (eetzaal), een keuken en een *calefactorium* (verwarmde ruimte). Daaromheen waren dan tal van bijgebouwen gegroepeerd, variërend van gastenverblijven tot varkenshokken, alles omzoomd door een appelhof, en - zoals veel andere oude Friese kloosters - ommuurd en omgracht. Een en ander maakt duidelijk dat we ons het gehele complex behoorlijk omvangrijk moeten voorstellen. Zesenhalve pondemaat is niet niks, en ze blijken precies te passen in de grote kavel ten zuiden van de kerk.

Onaangetast

Het Hemelumse kloosterterrein is op zichzelf reeds de moeite waard, hetzij om het intact te laten, hetzij om het in verband met de wegaanleg op te graven. Daarmee bedoel ik dat het voor de geschiedenis van de Zuidwesthoek

van wezenlijk belang is. Bezien we het terrein in Fries perspectief, dan is er alle reden om in actie te komen. Vrijwel alle terreinen in Friesland waar kloosters op hebben gestaan uit de eerste stichtingsgolf in de twaalfde en dertiende eeuw, en dat zijn er ruim 25, zijn in de vorige eeuw of de eerste helft van deze eeuw verstoord of vernield bij terpaafgravingen. Er zijn in feite nog maar twee terreinen die er nog bij liggen zoals ze er omstreeks 1700 bij lagen, toen - op de fundamenteën na - de gebouwen omwille van de stenen waren afgebroken. Dat zijn de lokaties van het Cisterciënzerinnenklooster Sion bij Nijewier en ... van het St. Nicolaasklooster te Hemelum! Juist omdat er bij de commerciële afgravingen al zoveel aan fundamenteën en andere dieper gelegen sporen verdwenen is, weten we zo weinig van de ruimtelijke opzet van de Friese platte-landskloosters. Eigenlijk is er alleen iets bekend over de in 1936 gedeeltelijk opgegraven abdij van Klaarkamp. Het terrein van Hemelum is nooit afgegraven omdat het niet op een terp maar op een zandige stuwwal ligt. Er mag daarom nog heel wat onder de teeltlaag verwacht worden.

Spiker

Daar komt bij dat we via de genoemde kroniek een verhoudingsgewijs grote kennis hebben van wat er allemaal op het terrein heeft gestaan. We weten alleen niet hoe groot het was, welke vorm het had en waar het allemaal precies stond. Interessant in dit verband is het gegeven dat het klooster op het eind van de vijftiende eeuw een militaire versterking heeft gehad in de vorm van een stins, met de naam van *Spiker*. Dat was om de monniken bescherming te geven in de veten of kleine oorlogjes die de edelen van de Zuidwesthoek toen met elkaar en ook met de abt van het klooster voerden. Het gaat niet te ver om te zeggen dat dat Europees gezien heel bijzonder was. Friesland was immers het enige land in West-Europa dat toen nog 'heerloos' was. Er was geen landsheer die het monopolie van de macht had, en dus gold er - zij het wel volgens bepaalde spelregels - het recht van de sterkste. Die *Spiker* is nog wel in de kloostertijd afgebroken, maar het is onwaarschijnlijk dat daarbij ook de fundamenteën verdwenen zijn. En zelfs als ze verdwenen zijn, kunnen de sporen ervan nog gevonden worden in de

form van verdichtingen van de onderliggende grond. Even afgezien daarvan hebben we potentieel te maken met een uniek terrein.

Proefonderzoek

De vraag is nu wat we met die wetenschap moeten aanvangen. Er zijn ruwweg drie mogelijkheden. De eerste is de aannemers rustig hun gang laten gaan zonder aandacht te besteden aan wat er in de bodem zit, onder het motto dat het verleden de toekomst niet in de weg mag staan. De tweede is ervoor te zorgen dat de rondweg een grote bocht om het kloosterterrein zal gaan maken. De derde is ervoor te pleiten dat de aanleg voorafgegaan wordt door een wetenschappelijk verantwoorde opgraving van het gedeelte waarover het tracé loopt. Het mag duidelijk zijn dat de eerste mogelijkheid mijn voorkeur niet heeft. Het tweede is prima, al zullen de meerkosten wel zo hoog zijn dat de gemeente er weinig voor zal voelen. Blijft over de derde mogelijkheid. Een archeologische opgraving is ook niet goedkoop, maar zij is te behappen. En zoals de gang van zaken te Stavoren geleerd heeft, zijn uiteindelijk zowel Nijefurd als de Friese cultuurhistorische wereld bij de resultaten gebaat. Natuurlijk, historische identiteit is lang niet zoveel waard als een nieuwe rondweg of zelfs maar een tiende daarvan, maar iets mag het wel kosten. Uiteraard zal er eerst een proefonderzoek verricht moeten worden om te zien of een groter opgezet onderzoek verantwoord is. Met weerstandsmetingen en boringen kan reeds een betrekkelijk goed globaal beeld verkregen worden. Omgerekend kan de Stichting RAAP al heel wat te weten komen voor het bedrag dat men voor vier lantaarnpalen neer moet tellen. Dat kan dus geen probleem zijn. Kortom, gemeente Nijefurd, doe verstandig en let op uw zaak!

Ta de neitins fan Anne Wadman (1919 - 1997)

Tineke Steenmeijer-Wielenga

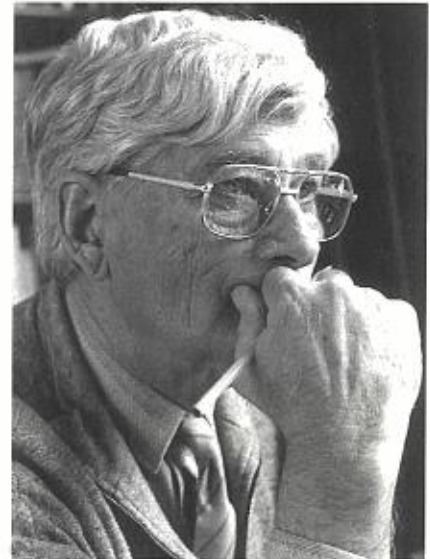
Yn syn wenplak Snits is op 9 febrewaris 1997 de kritikus, skriuwer en filoloog dr Anne Sybe Wadman ferstoarn. Op 30 novimber fan it ôfrûne jier wie er 77 jier wurden. Anne Wadman waard berne yn Langwar, doedestiids it haadplak fan Doanjewerstal, dêr't syn heit de funksje fan gemeente-ûntfanger hie. Hy wie sûnder mis de meast fruchtbere en talintfolle essayist, kritikus en auteur fan syn tiidgenoaten.

Stúdzje

Nei de Jouser u.l.o.-skoalle folge Anne Wadman de ryks-h.b.s. op it Hearrenfean, wêrnei't er noch steatseksamen yn Gryks en Latyn dwaan moast om mei de stúdzje Nederlânske taal- en letterkunde út ein sette te kinnen. Yn 1939 liet er him ynskriuwe oan de Gemeente Universiteit van Amsterdam. Wadman helle noch yn 1943 syn kandidaats, mar moast dêrnei de stúdzje ynearsten opjaan. Nei 1945 hat it him muoite koste en fyn op 'e nij de konsintraasje. De literatuer, mar ek de muzyk - Wadman wie in goed fioelist, dy't yn ûnderskate ensembles en orkesten spile hat - lokke him doe al gauris by de stúdzje wei. Wylst er al in tydlike oanstelling hie as learaar oan de ryks-h.b.s. op it Fean die er yn maart 1948 dochs noch mei sukses syn doktoraal eksamen Nederlânsk mei as byfakken Frysk en muzykskiednis. Mei yngong fan de nije kursus kaam er datselde jiers oan it Snitser gymnasium as learaar Nederlânsk, Frysk en skiednis. Fan it 'Magister Alvinus' waard er letter konrektor. Hy promovearre yn 1955 yn Grins by prof.dr J.H. Brouwer op in Fryske dissertaasje oer it libben fan Hjerre Gjerrius van der Veen. Yn 1971 naam er de funksje fan haaddo-sint Nederlânsk oan by de nije learare-oplieding 'Ubbo Emmius' yn Ljouwert.

Kritysk begelieder

Anne Wadman debutearre yn 1935 mei in Frysk ferske yn it blêd fan it Sosiael Demokratysk Frysk Forbân. Twa jier letter begûn er geregeldwei te skriuwen foar *De Schoolkrant*. S.M. Noach, de learaar Nederlânsk oan de Feanster h.b.s. wie yn dy jierren in stimulearjende figuer foar him, likegoed as ds. André R. Scholten, mei wa't er yn in simmerkamp fan it S.D.F.F. yn 'e kunde kommen wie. Yn syn earste

stúdzjejier yn Amsterdam rekke er befreone mei Gerrit Borgers (1917-1987) en ûnder dy syn ynfloed begûn er de skriuwers fan de 'Forum-groep' te lêzen. Benammen Menno ter Braak, fan wa't er yn april 1940 noch in lêzing bywenne, makke yndruk op him en foar syn eigen wurk hat Ter Braak sines noch lang in foarbyld west. Wadman hat him letter tige ferdjippe yn it oeuvre fan Simon Vestdijk, dêr't er ek oer publisearre hat, al waard him troch ferskil fan ynsjoch mei de widdo Vestdijk it skriuwen fan de biografy ûnmooglik makke. Net allinne as auteur fan fiksje hat Anne Wadman tige produktif west, hy hat ek gâns tiid en omtinken jûn oan de (krityske) begelieding fan de literatuer. As redakteur fan ûnderskate blêden hat er in soad wurk út 'e wei set. Fan it *Algemien Frysk Jongereinblêd*, it orgaan fan it Boun fan Frysk-nasjonale Jongerein wie Wadman yn de lêste winter dat it ferskine koe, de samler en fan syn hân wie - doe't it blêd yn 1944 ophâlde moast - dan ek it bemoedig-

jende ôfskiedswurd ûnder de titel 'Hâld it fjûr lôgjende'. Hy wie doe sels al gjin lid mear fan it Jongereinboun en hold him ek fierder fier fan bewegingsorganisaasjes, al waard er yn 1945 noch al foar ien jier redakteur fan *De Stiennen Man*. It 'Boun fen Fryske Kunstners', it 'Frysk Skriuwersboun' en de 'Koperative Utjowerij' hawwe him ûnder har leden teld, mar hy wie net sasear in man foar gesellige gear-sitten en skriuwerswykeinen.

Skôgingen

Doe't Fedde Schurer yn de oarlochs-jierren it ferskinen fan in Frysk literêr tydskrift - los fan de Fryske beweging - tarette, waard Wadman yn dy plannen behelle en doe't nei ien nûmer fan *De Rattelwacht* (1944) yn 1946 *De Tsjerne* begûn te ferskinen waard hy ek de earste redaksjesekretaris. Hy bleau dat oant 1953 ta, doe't er om persoanlike redenen út de redaksje stapte. Underwilens hie er op oantrún fan Fokke Sierksma yn 1947 en 1948 diel útmakke fan it yn Ljouwert oprjochte Nederlânske blêd *Podium*, dat min ofte mear in fuortsetting wie fan *Forum*. Noch mar krekt ôfstudearre krige Anne Wadman fan it Ministerie van O.K. en W. it fersyk in blomlêzing út de Fryske lyryk gear te stallen. Syn *Frieslands dichters* mei in moai wiidweidige ynliding en oersettingen ferskynde yn 1949. Fan 1955 oant 1960 wie Wadman literêr kritikus by de Regionale Omroep Noord, wylst er de nij útkommen Fryske boeken ek bespreek yn de Fryske edysje fan *Het Vrije Volk*. Fan 1957 oant 1971 skreau er yn in wyklikse rubryk foar de *Leeuwarder Courant* oer de Nederlânske literatuer. Yn de jierren nei syn pensjoen skôge er nij-útkommen Fryske boeken yn *Frysk en Frij* wylst er doe yn de 'Ljouwerter' in taalrubryk fersoarge. Ut al dy stikken die bliken, dat er de ûntjouwingen yn syn fak mei niget folgjen bleau. Dat er in goed dosint wie, is út al dy artikels ôf te lêzen. Ek yngewikkelde taalkundige en literatuerteoretyske problemen behannele er yn in tige lêsbere styl, dêrby hyltyd ferantwurdling ôflizzend fan syn noarmen. Foar syn skôgjend wurk dat bondele wie yn *Kritysk Konfoai* (1951) krige Wadman al yn 1952 de Gysbert Japicxpriis. Yn 1990 joech de Fryske Akademy ûnder de titel *It kritysk kerwei* in samling út fan skôgings en resinsjes út de jierren 1950-1970, wylst troch deselde útjouwer yn 1994 ta gelegen-

heid fan de 75e jierdei fan de auteur *Oer oarmans en eigen* yn it ljocht jûn waard mei essayistysk en kritysk ferskaat.

Romanskriuwer

Anne Wadman wie in follesidich auteur. Neidat er yn 1945 twa dichtbondels publisearre hie, kearde er him ôf fan de poëzy om him ta te lizzen op it skriuwen fan fiksioneel proaza. Dêrnjonken skreau er ek foar toaniel en makke er oersettings. Net minder as 20 romans en in ferhalebondel ferskynden tusken 1948 en 1994, in oeuvre dêr't *De smearlappen* fan 1963 fanwege de foar dy tiid frijmoedige behanneling fan de seksualiteit fierwei it bekendst fan wurden is, wylst *Yn Adams harnas* fan 1982 der troch de situearring yn in folslein ûnfrysk polityk fermidden it measte útrint. Oan omtrint al syn boeken falt in fakmjittige nijsgjirrigens ôf te lêzen, in ferlet de literêre mooglikheden te ûndersykjen. Al yn de earste roman, *Fioele en faem*, eksperimintearre de skriuwer mei de foarm troch it kiezen fan in personaal fertelstânpunt, eat wat yn de Fryske romankeunst doe noch net earder dien wie. Ek yn letter wurk prebearre Wadman minder bekende technieken út, lykas de brieffoarm, it tuskenfoegjen fan sitaten út oarmans wurk, toanielfragminten en deiboeknotysjes, it brûken fan ûnderskate talen en it fertellen fan itselde barren troch ferskillende personaazjes. Troch syn wurk hat Wadman in belangrike bydrage levere oan de fernijing fan it Fryske proaza. Foar de 'gewoane' lêzers wiene dy yn it skriuwpoces útprebearre feardichheden faaks minder nijsgjirrich as de ferhalen op harsels. Wadman brocht yn syn romans eigentiidske minsken ta libben mei har (relasjonele) problemen, har (gauris oan de oarloch oerhâlden) trauma's en har ûnfermogen om lokkich te libben. Hy wie in master yn it útdjipjen fan situaasjes en makke oer it generaal oertsjûgjende psychologyske portretten fan syn haadrolspilers. Ek fanwegen it tiidsbyld dat er oprôp, sille de romans har wearde hâlde. Yn 1989 waard Wadman nochris de Gysbert Japicxpriis takend, no foar syn romanoeuvre.

Wurdearring

De measte wurdearring krige de skriuwer yn de jierren sechstich, doe't syn romans ek oerset waarden yn it

Nederlânsk en der ek yn it gruttere taalgebiet mei loovjende wurden oer syn wurk skreaun waard. Doe't Wadman nei it beëinigen fan syn dosintskip yn de jierren tachtich fan-niis as romanskriuwer fan him hearre liet, wiene der ûnderwilens - ek yn Fryslân - mear auteurs nei foaren kommen dy't moderne psychologyske romans skreauwen. Ta Wadman syn teloarstelling krigen de lettere boeken in minder goede ûntfangst en waarden de ferkeapsifers fan *De smearlappen*, dat seis printingen belibbe hie, nea wer helle. Yn syn *Lyts hânboek fan de Fryske literatuer* (1977) hat Klaas Dykstra Anne Wadman de 'sintrale figuer fan 'e nei-oarlochske generaasje' neamd. As essayist, kritikus en auteur wie er sûnder mis de meast fruchtbere en talintfolle fan syn tiidgenoaten. En as dosint en as skriuwer hat er hurd en mei ynmood wurke. Syn ferstjerren betsjut in grut ferlies foar de Fryske literatuer; syn wurk bliuwt en sil noch lange jierren lêzen en bestudearre wurde.

Historische verenigingen in Friesland

Vereniging Historie Weststellingwerf e.o.

Geert Lantinga

De Vereniging Historie Weststellingwerf e.o. (VHW) is een bloeiende en actieve vereniging die - begin 1981 opgericht - inmiddels ruim 350 leden telt. Leden die overal in Nederland én daarbuiten woonachtig zijn. De VHW stelt zich ten doel de belangstelling voor de historie van de eigen omgeving in de meest ruime betekenis van het woord uit te dragen en te stimuleren. Men organiseert daartoe bijeenkomsten en cursussen, geeft het kwartaalblad 'De Stelling' uit en verleent medewerking aan onderzoeken en dergelijke, passend binnen de doelstelling. Bovendien wordt een streekarchief opgezet en in stand gehouden.

Lezingen

Vanaf de oprichting organiseert de VHW elk winterseizoen minimaal vier lezingenavonden. Bijeenkomsten die tot nu toe telkens door gemiddeld 50 belangstellingen worden bezocht. Gepoogd wordt de lezingen qua inhoud te laten aansluiten bij de geschiedenis van de streek. Ieder jaar staat een excursie op het programma. De laatste jaren worden, meestal in samenwerking met zusterorganisaties, onder meer bezoeken gebracht aan bepaalde streken of plaatsen.

Cursussen

Historie en genealogie zijn nauw met elkaar verbonden. In dat kader werd een aantal keren met groot succes een cursus 'Genealogie voor beginners' georganiseerd. Het lezen van 'oud schrift' is een belangrijke basis voor historisch onderzoek. De VHW draagt hieraan haar steentje bij door de leden de mogelijkheid te bieden zich hierin te bekwamen. Inspelend op de actualiteit werden direct na het verschijnen van de Kadastrale- en Pre-kadastrale Atlas van Weststellingwerf een aantal werkavonden georganiseerd om de leden te tonen wat men met de inhoud van zo'n geweldige bron kan doen.

Streekarchief

Het opzetten en instandhouden van een streekarchief behoort tot één van de kerntaken van de VHW. Daartoe is in de loop der jaren veel informatie verzameld. Bewaren van dergelijk materiaal is belangrijk. Maar nog belangrijker is dat men dit materiaal ook gebruikt. Om het archief toegankelijk te maken werd contact opgenomen met de Openbare Bibliotheek.

Het archiefmateriaal is te raadplegen en te lenen door de leden van de VHW. Ook beschikt de VHW over een complete serie microfiches van het Nedergerecht Weststellingwerf. Om haar leden in de gelegenheid te stellen deze documenten doorlopend te kunnen raadplegen is een leesappa-

bijdrage geleverd worden aan het tot stand komen van de Klappers op de Doop-, Trouw- en Begraafboeken van de Nederlands Hervormde Gemeenten in Weststellingwerf en de Rooms Katholieke Parochies van Oldeholtspade (Wolvega), Steggerda en Kuinre. Op deze wijze konden ook de Klappers op de Lidmatenboeken worden gerealiseerd. Momenteel werken we mee aan het samenstellen van de Klappers op de Autorisatieboeken van Weststellingwerf. Hiervan is het eerste deel inmiddels verschenen. Als contraprestatie krijgt de VHW copieën van deze Klappers, die ter inzage liggen bij de bibliotheken van Wolvega en Noordwolde. Voortvloeiende uit het Monumenten Inventarisatie Project Friesland (MIP)

Het NS-station van Wolvega kon als enig nog functionerend dorpsstation in Friesland, mede dankzij de inspanning van de VHW, van de ondergang worden gered (foto: archief Vereniging Historie Weststellingwerf e.o.)

raat geplaatst in de Oudheidkamer te Wolvega. Veel leerlingen van basisscholen vinden in ons archief antwoord op vragen die gesteld worden bij het vak 'Heemkunde'. Dit vak wordt onderwezen in plaats van het Fries dat elders in de provincie verplicht is.

Onderzoek

Sinds de cursussen 'lezen van oud schrift' wordt nauw samengewerkt met de 'Vrienden van de Archieven in Friesland' (VAF). Zo kon een belangrijke

is een onderzoek gaande naar de achtergronden van de 'Jonge bouwkunst in Weststellingwerf 1850-1940'. Bovendien wordt binnenkort gestart met een inventarisatie van bijzondere teksten op grafzerken.

Werkgroepen

De Werkgroep Genealogie is de oudste van de verschillende werkgroepen. Iedere maand gedurende de winter komt een groep van circa 25 enthousiaste leden, die met familie-onderzoek

bezig zijn, bijeen. Op deze avonden worden, naast het afzonderlijke onderzoek, ervaringen uitgewisseld, problemen opgelost en komt het laatste genealogische nieuws op tafel. De werkgroep Archeologie laat de laatste tijd steeds vaker van zich horen. Het streven is - naast het zelf speuren - alle vondsten te registreren en in kaart te brengen en bijzondere vondsten aan te melden bij de officiële instanties. In de Oudheidkamer in Wolvega is een speciale vitrine ingericht met een wisselexpositie van interessante vondsten van de werkgroepleden. De Werkgroep onderhoudt nauwe contacten met het Argeologysk Wurkferbân van de Fryske Akademy en medewerkers van de afdeling archeologie van het Fries Museum.

Films en foto's

In de jaren vijftig zijn in verschillende dorpen films gemaakt ten behoeve van ledenwerfacties door ondermeer de Nederlandse Blindenbond. Het betreft hier zogenaamde 'stomme' films. De laatste tijd wordt de behoefte groter om de films van tekst te voorzien, waardoor de historische waarde groter wordt. Omdat het aantal inwoners dat ons hierover nog kan informeren steeds kleiner wordt, heeft de VHW gemeend daarin actie te moeten ondernemen. De eerste film is inmiddels voorzien van bijpassende tekst. Een vast gegeven is dat er altijd huizen en andere gebouwen worden afgebroken. Een sloopvergunning kan moeilijk door het gemeentebestuur worden geweigerd. Het laatste dat in zo'n geval kan worden gedaan is de betreffende panden vast te leggen op de gevoelige plaat. Deze foto's krijgen uiteraard een plaatsje in het streekarchief.

Actie voeren

Hoewel de VHW beslist geen actiegroep wil zijn, laat zij niettemin geregeld van zich horen. Zo werd met succes 'gestreden' voor de instandhouding van het NS-station in Wolvega en de renovatie van de Driewegsluis te Nijetrijne. De actie in verband met het behoud van 'Huize Lindenoord' is gedeeltelijk geslaagd. De gemeente heeft dit historische pand namelijk aangekocht. Wat er verder met het gebouw zal gebeuren moeten we afwachten.

Ook zet de VHW zich regelmatig in voor het behoud van 'historisch' groen.

Samenwerking

Zoals overal elders zijn ook binnen de gemeenten Oost- en Weststellingwerf diverse verenigingen elk op hun wijze bezig met het uitdragen van de historie van de eigen streek. De burgemeester van Weststellingwerf, drs H.R. Heite, en wethouder K. Zuil van Ooststellingwerf hebben een aanzet gegeven voor een soort samenwerkingsverband tussen de besturen van het Rotan- en Bijenteeltmuseum Noordwolde, de Oudheidkamer Weststellingwerf, de Stichting Stellingwarver Schrieversronte en de VHW. De bedoeling is de krachten te bundelen waar het gaat om het in stand houden en promoten van al die historische zaken welke onlosmakelijk aan de streek verbonden zijn.

(Geert Lantinga is voorzitter van de Vereniging Historie Weststellingwerf. Red.)

Ingezonden

Virtuele werkelijkheid en de inventarissen van de PB

Het lezenswaardige artikel van Hotso Spanninga over de Provinciale Bibliotheek in het septembernummer van *Fryslân*, 2e jaargang, 1996, nummer 3, geeft mij aanleiding tot het volgende commentaar. Dit commentaar heeft slechts betrekking op de laatste alinea van zijn artikel, waarin hij enkele kanttekeningen plaatst bij de 'Virtuele Bibliotheek Friesland' en bij de in het bezit van de PB zijnde handschriften, incunabelen en postincunabelen, waarvan naar zijn mening nog steeds geen inventarissen beschikbaar zijn. 'Je houdt het eigenlijk niet voor mogelijk', voegt hij er aan toe. Spanninga doet onrecht aan de PB. In een niet aflatende ijver binnen beperkte mogelijkheden heeft de PB er in de laatste twee decennia voor gezorgd dat er inventarissen zijn van de meest belangrijke handschriftencollecties als die van Saeckma, Buitenrust Hettema en Eekhoff. Er is een bibliografisch apparaat ontwikkeld dat niet alleen een omvangrijke ondersteuning biedt aan wetenschappelijke onderzoekers, maar waarvan het belang zich tot ver buiten de Friese grenzen uitstrekt. Tenslotte is er, last but not least, voor gezorgd dat de in Leeuwarden aanwe-

zige incunabelen beschreven zijn in een catalogus (1977) die in de nationale en internationale vakliteratuur grote waardering ondervond. Als het bestaan van dat alles niet bekend is aan Spanninga vraag ik mij af in hoeverre hij zich echt op de hoogte heeft gesteld van de aanwezige inventarissen en van de toegankelijkheid van het door hem genoemde materiaal alvorens zijn opmerking daaromtrent te maken.

Dan nog dit. Spanninga wil met beide benen op de grond blijven. Geloof me, dat willen vele bibliothecarissen en besturen met hem, ik neem aan die van de PB niet uitgezonderd. Maar om vervolgens te suggereren dat dat pas zou blijken als de PB eerst de beperkte geldmiddelen gebruikt om een inventaris van handschriften op te stellen (ja, ja, door een tijdelijk aan te stellen medewerker!) *altorens* de elektronische snelweg op te gaan, dan geeft hij zelf blijk niet begrepen te hebben dat een klassieke bibliotheek als de PB slechts kan blijven voortbestaan en dus haar identiteit trouw kan blijven (en dus van waarde zal zijn voor haar gebruikers), als zij de moderne informatietechnologie zowel in haar collectie als in haar interne en externe bedrijfsvoering actief en met bekwame spoed inlijft.

Ik wens met Spanninga het bestuur van de PB veel wijsheid en allen die daar werken veel sterkte toe.

Jacques van Gent

Reactie

De heer Van Gent heeft helemaal gelijk. Wat betreft de handschriften wil ik echter nog wel even wat concreter zijn. Zoals Van Gent bekend zal zijn, is een groot deel indertijd overgedragen aan het Ryksargyf. Van deze *Verzameling van handschriften afkomstig van de Provinciale Bibliotheek van Friesland* is al lang en breed een keurige inventaris gemaakt, met registers en al. Is het meteen ook duidelijk waar die medewerker 'geleend' zou kunnen worden.

Hotso Spanninga

Ynboek

Johanneke Krolis

Oanwinsten fan de Provinsjale Biblioteek fan Fryslân op it mêd fan Fryske skiednis en kultuer fan oktober oant desimber 1996

Skiednis

- * **Brieven van Daniël de Blocq van Sytzama (1876-1913)**, bew. door H.S. van Lennep. Naarden, Stichting van Sytzama-Colenbrander, 1996. 88 p.
- * **Friezen: In bondel stúdzjes oer persoan-nammen**, ûnder red. fan R.A. Ebeling, K.F. Gildemacher en J.A. Mol. Ljouwert/Leeuwarden, Fryske Akademy, 1996. 191 s. (Fryske nammen 10)
- * **400 Jaar Willem Barentsz**, onder red. van Louwrens Hacquebord en Pieter van Leunen. Harlingen, Flevodruk Harlingen, cop. 1996. 192 p.
- * **Slaven van de bezetter: de Friese dwang-arbeiders tijdens de Tweede Wereld-oorlog**, Jasper Keizer. Uitgave van de Vereniging Ex-Dwangarbeiders Nederland, Afd. Friesland. Oosterend, Van der Eems, 1996. 214 p.
- * **Trije Jongfriezen**: symposium hâlden op 27 april 1996 yn de Skierstins yn Feanwâlden (bydragen fan Jelle Krol et al.). Ljouwert/Leeuwarden, Frysk Letterkundich Museum en Dokumintaasjesintrum, 1996. 58 s.
- * **Doopsgezind Friesland: het land van Menno Simons**. Beno Hofman (red. H.G. Joustra et al.). Leeuwarden, Stichting Kultuer en Toerisme yn Fryslân, cop. 1996. 83 p. (Monument van de maand, jrg. 11, dl. 1)
- * **Friese Nassaus uit de schaduw: Ameland, Heerenveen, Leeuwarden**. Hugo Kingmans (red. H.G. Joustra et al.). Leeuwarden, Stichting Kultuer en Toerisme yn Fryslân, cop. 1996. 83 p. (Monument van de maand, jrg. 11, nr. 2)
- * **Friesen, Sachsen und Dänen: Kulturen an der Nordsee, 400 bis 1000 n. Chr. Katalog zur internationalen Wanderausstellung**. Joachim Döring (et al.). Franeker, Van Wijnen, 1996. 112 s. Vert. Friezen, Saksen en Denen, 1996. Catalogus van de gelijknamige tentoon-

stelling, gehouden in het Fries Museum te Leeuwarden van febr. t/m april 1996, in Den Antikvariske Samling te Ribe, Denemarken van mei t/m juli 1996 en in het Staatliches Museum für Naturkunde und Vorgeschichte te Oldenburg, Bondsrepubliek Duitsland van aug. t/m okt. 1996.

- * **De hulpverlening binnen de visserij in de 2e helft van de 19e eeuw naar aanleiding van de ramp te Paesens-Moddergat**, R. Bosma. Moddergat, 't Fiskershúske, 1996. 55 p. Oorspronkelijke studie september 1986.
- * **Keltisch perspectief voor Friese historie**, Martin J. Wolfgram. Wassenaar, M.J. Wolfgram, 1995. 22 p.
- * **Inventaris van de archieven van de armvoogdij van Bolsward en haar rechtsopvolgers (1474) 1475-1964** (1977), D.M. Bunschoke. Bolsward, Gemeente Bolsward, 1991. 40 p.
- * **Het Friese prentenkabinet: dorps- en stadsgezichten van toen en nu**, Kerst Huisman. Leeuwarden/Ljouwert, Friese Pers Boekerij, cop. 1996. 103 p.
- * **Friesland en de Tweede Wereldoorlog**, J.J. Huizinga. Leeuwarden/Ljouwert, Friese Pers Boekerij, cop. 1996. 256 p.
- * **De strijd tegen het water in Noordelijk Oostergo**, R. Nouta (red. Anne de Vries, Tymen Hein Corporaal), 1996. 24 p.
- * **De Gietersen in Friesland: de migratie van Noordwest-Overijsselse turfgravers naar het Friese laagveengebied in de tweede helft van de 18e eeuw**. Jochem Kroes. Ljouwert/Leeuwarden, Fryske Akademy, 1996. 253 p. (Fryske histoaryske rige ; nr. 14) (FA; nû. 825)

Pleatslike skiednis

Giovanni A. Andriol (et al.). Welsrijp, Dorpsbelang, 1996. 64 p.

- * **Jubileumboekje, útbrocht nei oanlieding fan 125 jier Kristlik nasjonaal skoalûnderwiis yn Marsum, Inglum, Bitgum en Bitgummole**. Marsum 19 juny 1871, Bitgummole 19 juny 1996, gearst. troch Bauke Dykstra en Klaas Osinga. Bitgummole /Beetgumermolen, Feriening fan Kristlik Nasjonaal Skoalûnderwiis, 1996. 40 s.
- * **75 Jaar christelijk onderwijs te Oudemirdum, 1921-1996**. H. Doeleman (et al.). Oudemirdum, 1996. 104 p.

- * **Dopers allerhande: enkele artikelen over personen en wetenswaardigheden, in het bijzonder aangaande de Doopsgezinde Gemeente van Gorredijk-Lippenhuizen en Boven-Knijpe**. 1996. 29 p.
- * **Dokkumer Nieuwe Zijlen in historie**, R. Nouta. Lelystad, Directoraat-Generaal Rijkswaterstaat, Directie IJsselmeergebied, 1995. 134 p.
- * **Haersma-state 1767-1911**, Geert van der Veer. Drachten, G.van der Veer, 1995. (Leeuwarden, C.S.L.). 70 p.
- * **De Lytse Streek. Doopsgezinde Gemeenten Baard, Franeker, Itens, Witmarsum/Pingjum**, K.J. Thijink-v.d. Vlugt. Baard, 1996. 8 p.
- * **Bouwen aan zorg: geschiedenis van het Antonius Ziekenhuis 1903-1994**, Pieter Terpstra (red. M.A.H. Andela-Bauer et al.). Sneek, Antonius Ziekenhuis, 1994. 175 p.
- * **Versmade volkswijk: de lotgevallen van een bijna honderd jaar oude buurt**, Meindert Schroor. Leeuwarden, Stichting Stadsvernieuwingscorporatie Leeuwarden, 1996. 43 p.
- * **De beurdienst "Gorredijk"**, G. Mast. Stiens, G. Mast, 1996. 14 p.

Genealogy

- * **Familie van der Werf**, Dirk van der Werf. Heeze, Dirk van der Werf, 1996. 319 p.
- * **Roda van Terschelling, een geslacht van zeevarenden. Afstammings-overzicht. Genealogie van Reynder Sjoerdz Roode**, P.N.H.G. Roorda van Eijsinga, J.P.N.L. Roorda van Eijsinga. 2e ed. Oostburg (etc.), P.N.H.G. Roorda van Eijsinga (etc.), 1996. 6, 3 p.
- * **Petstra uit ...**, Geert van der Veer. Drachten, G. van der Veer (1994). Leeuwarden, (C.S.L.) 76 p.
- * **Sjaarda: previously known as Ziarda, Zyarda, Siarda, Syaerda, Sjaerda, and Sjerda; now also known as Sjarda, Sharda, Shaarda, and Sherda**, by Janet Sjaarda Sheeres. Grand Rapids, J. Sjaarda Sheeres, cop. 1996. 346 p.
- * **De familie Frietema**, J. Goodijk. Bussum, J. Goodijk, 1996. 71 p.
- * **Andringa: Actualisatie en nieuwe feiten over de geschiedenis van de families Andringa van 1450 tot heden**. Leeuwarden, Andringa Stichting, 1996. 216 p.
- * **De familie Terwisscha van Scheltinga**, Cecilia Terwisscha van Scheltinga (et al.). (S.l., s.n.), 1996. 31 p.
- * **Roorda: afstammings-overzichten van de doopsgezinde Roorda's**, P.N.H.G. Roorda van Eijsinga, J.P.N.L. Roorda van Eijsinga. Herz. uitg. Oostburg, P.N.H.G. Roorda van Eijsinga. Naaldwijk, J.P.N.L. Roorda van Eijsinga, 1996. 82, 30 p.
- * **Andringa**. Exloo, Andringa-Werkgroep, (1984)-1996. 2 dl. Uitg. dl. 2: Leeuwarden: Andringa Stichting.

Fershaat

- * **Jopie Huisman: schilder van het mededogen**, Joost Hesseling. 1e dr. Haarlem, De Toorts, 1996. 208 p.
- * **Rooms-Katholiek orgelbezit in Friesland omstreeks het begin der herleving**, Victor Timmer. Schagen, De Mixtuur (nr. 83), 1996. p. 97-144.
- * **Oude nummers handschriften Fries Genootschap**. Voor zover aanwezig in de Provinciale Bibliotheek van Friesland.

Lijst, samengest. door M. Engels. Leeuwarden: Provinciale Bibliotheek van Friesland, 1996. 13 p.

- * **Dea en wille: 11 radio-ynterviews mei Fryske skriuwers**, Henk te Biesebeek. Leeuwarden, Perio, 1996. 158 s.
- * **Van Friesche afkomst? Namen op begraafplaatsen buiten Friesland**, B. Wietsma. Heemskerk, B. Wietsma, 1987-1994. 3 dln.
- * **De bok, it gouden aai en de sân ravens. Trije ferhalen**. Oers. Jos Popkema-van Heiningen et al.; einred. Anne Boersma-van der Mark et al. Ljouwert/Leeuwarden, Fries Museum, 1996. 96 s.
- * **Jerre Hakse**, Henk van der Meulen (vert.: Van der Noord Translations). Leeuwarden, Friese Pers Boekerij, cop. 1996. 143 p.
- * **Sjongenderwize. In bondel fan 86 lieten foar sjongstim en piano**, gearbrocht troch Dirk Meijer, Bob Pruiksma, Bernard Smilde. Ljouwert/Leeuwarden, Osinga, 1996. 231 s.
- * **Fryslân sjongt en spilet. Algemien Frysk lieteboek**, samling fan âlde en nije Fryske sangen mei piano- en oargelbegelieding, Musikologyske Wurkgroep fan de Fryske Akademy. Leeuwarden/Ljouwert, Osinga, cop. 1996. 272 s.
- * **Fryslân sjongt. Algemien Frysk lieteboek-je**, Musikologyske Wurkgroep fan de Fryske Akademy. 10de fernijde print. Ljouwert/Leeuwarden, Afûk, 1996. 234 s.
- * **Muzyk yn Fryslân: aspekten fan it Fryske muzyklibben juster en hjoed**, Hans P.Algra et.al., Beart Oosterhaven (einred.). Ljouwert/Leeuwarden, Fryske Akademy, 1996. 275 s.

- * **Kalkrijke duinvalleien op de Waddeneilanden: ecologie en regeneratiemogelijkheden**/A.P. Grootjans et.al. Utrecht, Stichting Uitgeverij van de Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging, cop. 1995. 176 p.

Taal

- * **Wurdboek fan de Fryske taal/Woordenboek der Friese taal**, Anne Dykstra. Leeuwarden, Fryske Akademy, 1995. 9 s.

* **Wurdboek fan de Fryske taal/Woordenboek der Friese taal**. Red. R. de Boer et.al. Ljouwert /Leeuwarden, Fryske Akademy, 1996. 400 s.

* **Woordeboek fan 't Bildts en list fan toponimen**, H.S. Buwalda, S.H. Buwalda en A.C.B. van der Burg. Ljouwert/Leeuwarden, Fryske Akademy, 1996. XXIX, 749 s.

* **A concise grammar of the Old Frisian dialect of the first Riustring manuscript**, Dirk Boutkan. Odense, Odense University Press, 1996. 203 p.

* **Het Fries als kleine Europese taal**, D. Gorter. Ljouwert/Leeuwarden, Fryske Akademy, 1996. 28 p.

Syklus 'Stins en Krite'

Op fersyk fan útjouwerij 'De Looden Hel' út Feanwâlden skreau Theun de Vries yn de hjerst fan 1996 de fersensyklus 'Stins en Krite'. Yn seis gedichten lit de auteur syn tinzen gean oer de omkriten fan Feanwâlden; hy ferbynt it doe mei it no. De syklus slút ôf mei in soarte fan lofliet op de Skierstins.

It byldzjende wurk yn dizze bibliofile útjefte is makke troch de keunstner Meinte Walta. 'Stins en Krite' ferskynt lêst april yn in oplage fan hûndert eksimplaren.

NIEUWS van het FRIES GENOOTSCHAP

Algemene Ledenvergadering van het Fries Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde op dinsdag 22 april 1997 in het Fries Museum te Leeuwarden, aanvang 19.00 uur.

Agenda

1. Opening
2. Notulen van de algemene vergadering dd. 23 april 1996
3. Jaarverslag van de secretaris over 1996
4. Rekening en verantwoording van de penningmeester over 1996
5. Verslag van de commissie tot het nazien van de rekening over 1996
6. Benoeming van de commissie tot het nazien van de rekening over 1997
7. Begroting 1997
8. Vaststelling contributie 1998: voorgesteld wordt de contributie (ad f 35,-) niet te wijzigen
9. Verkiezing bestuursleden: aftreden zijn de dames mr K. Slob-Schuit en drs T.J. Steenmeijer-Wielenga en de heren mr B. van

Haersma-Buma, dr J.A. Mol en drs J. Woudstra. De dames Slob en Steenmeijer en de heer Mol zijn niet herkiesbaar.

Voorgesteld wordt in hun plaats te benoemen de dames drs E. Makkes van der Deyl te Goutum en drs R.L.P. Mulder-Radetzky te Leeuwarden en de heer dr J. Frieswijk te Beetsterzwaag.

De heren van Haersma Buma en Woudstra zijn herkiesbaar en stellen zich beschikbaar voor een volgende termijn van drie jaren. Het bestuur stelt voor hen opnieuw te benoemen

10. Mededelingen over de onder het beheer van de Stichting 'Het Fries Museum' staande musea

11. Rondvraag

12. Sluiting

Evenals voorgaande jaren is het aanvangstijdstip van de vergadering gesteld op 19.00 uur. In aansluiting op de vergadering vindt een lezing plaats. In de vergadering mogen alleen leden

van het Fries Genootschap stemmen.

De lezing zal worden gehouden door de heer drs P.N. Noomen onder de titel: 'Stinzen in Friesland vòòr 1550: een onderzoek'.

Het bestuur hoopt op een grote belangstelling

Contributie 1997

Veel leden hebben de contributie over het lopende jaar reeds betaald en vaak meer dan dat; hiervoor hartelijk dank. Degenen die nog niet hebben betaald, verzoek ik dit zo spoedig mogelijk te doen met gebruikmaking van de in december toegezonden acceptgiro.

De minimum contributie bedraagt (evenals in 1995 en 1996 het geval was) f 35 voor particulieren en f 100 voor bedrijven en instellingen.

Indien u voor juni betaalt kan het jaarboek *De Vrije Fries* u zonder vertraging en extra kosten worden toegezonden.

De penningmeester

Rekening 1996 en begroting 1997

	Rekening 1996 f	Begroting 1996 f	Begroting 1997 f
Baten			
Contributies	66.260	63.000	66.000
Giften en donaties	2.170	1.500	2.200
Verkoop publicaties	661	1.500	600
Rente en dividend	31.148	27.000	30.000
	<u>100.239</u>	<u>93.000</u>	<u>98.800</u>
Lasten			
Publicaties	70.881	65.000	72.000
Secretariaat en administratie	12.697	13.000	13.000
Huur magazijn	-	-	1.000
Drukwerk	400	1.000	800
Lezingen & excursies	1.338	1.000	1.500
Diverse kosten	1.610	1.700	1.800
Frysk Lânbouwmuseum	1.000	1.000	1.000
Subsidie-uitgaven en projecten derden	5.000	7.500	7.500
Publicatiefonds	2.500	-	-
Fonds geschiedschrijving	3.500	2.500	-
Batig saldo	1.313	300	200
	<u>100.239</u>	<u>93.000</u>	<u>98.800</u>

AGENDA

9 April - 20.15 uur - Theater Romein,
Leeuwarden

Lezing Studiegroep Geschiedenis
Leeuwarden *Rondom de Oldehove*. Sprekers:
H. ten Hoeve, L.W. Barneveld en T. Ettema.
Toegang f 7,50.

NATIONAAL MUSEUMWEEKEND 12 EN 13 APRIL

Ex Oriente Lux

19 maart - 20.00 uur - De Bouhof,
Leeuwarden

Lezing door prof.dr K. van der Toorn over
De plaats van de godsdienst in het leven van de
Babylonische en Israëlitische vrouw.

Società Dante Alighieri

22 maart - 11.30 uur - Fries Museum,
Leeuwarden (toegang f. 15,-).

Lezing door dhr. J. de Jong, kunsthistori-
cus: *Titaan, kunst voor koningen en kenners.*

Nederlands Klassiek Verbond

11 april - Lezing door mw. dr Th.L. Heres:
Rome, van necropool tot metropool.

Monument van de Maand

Mei

Landhuizen en tuinen rondom Leeuwarden,
namelijk: De Trynwâlden, De
Klinze/Aldtsjerk, Staniastate/Oentsjerk,
Vijversburg/Tytsjerk, Dekemastate/Jelsum,
Martenastate/Cornjum,
Poptaslot/Marssum, Ald Slot/Wergea en de
Poarte fan Bears/Bears. Tijdens dit
Monument van de Maand wordt aandacht
geschonken aan de relatie tussen stad en
platteland, de verhouding tussen adellijke
bewoners van de states en de dorpsbewo-
ners, het in- en exterieur van de states en
tuinen. Er worden zoveel mogelijk locaties
opengesteld voor publiek.
Data: de weekends 3-4, 10-11, 17-18, 24-25
mei van 13 tot 17 uur.

Juni

Kaatsen in Friesland. Dit Monument van de
Maand is vooral bedoeld om de achtergron-
den van deze traditierijke sport aan een
breed publiek bekend te maken. Door
demonstratiepartijen, een route langs dor-
pen waar veel geëent wordt, lezingen en
tentoonstellingen is dit een actief en zeker
ook attractief Monument. Data: de week-
ends 31 mei-1 juni, 7-8, 14-15, 21-22, 27-28
en 29 juni van 13 tot 17 uur.

**Federatie van Friese Musea en oudheidka-
mers, Turfmarkt 11, Leeuwarden**
Postbus 1239

8900 CE LEEUWARDEN
058-2139185

AMELAND

Natuurcentrum Ameland, Strandweg 38,
Nes

Open: wo t/m za 13-17

t/m 1 juni

Wadden-illustraties

- Kunstenaar Ad Cameron

Sorgdrager museum, Herenweg 1, Hollum

Open: wo t/m za 13.30-17

t/m 1 april

Cees Visser

- Overzichtstentoonstelling van voornoem-
de kunstenaar

ANJUM

Anjumer Molen "De Eendracht",
Mounebuorren 18

Open: ma 13-17, di t/m za 10-17

t/m 30 april

M. Reinders

- Schilderijen

Vouwblad

1 mei t/m 15 juni

Van draai - tot kerkorgel

- Orgeltentoonstelling

Vouwblad

BEERS

Tsjerke en Poarte fan Bears, Tsjerkepaed 4

Open: ma t/m za 10-15.30

1 juni tot 1 september

Staten en stinzen yn Fryslân

- Foto's en archeologie

Vouwblad

BURGUM

Streekmuseum Tytsjerksteradiel, Menno
van Coehoornweg 9

Open: di t/m vr 14-17

vr 19-22 en za 9-12 en 14-17

t/m 5 april

Ijs en weder dienende

- De geschiedenis van het schaatsen en
diverse ijsverenigingen in Friesland

Vouwblad

Kleren-makende vrouw

- 150 jaar textieltechnieken in ontwerp en
uitvoering. Deze expositie toont vooral
huis-vervaardigde kleding. Het accent ligt

daarbij op ondergoed, omdat hierin veel
technieken zijn verwerkt. Veel oude (verou-
derde) textieltechnieken zijn terug te vin-
den in huis-vervaardigde kleding, o.a. door
het (redelijk gemakkelijk) verkrijgbare
basismateriaal (linnen en katoen). De ont-
werpen worden o.a. getoond in voorbeel-
den, vervaardigd door textieldocenten, let-
ter- en borduurlappen enz.

Vouwblad

DOKKUM

Streekmuseum het Admiraliteitshuis,
Diepswal 27

Open: 1 april - 1 oktober di t/m za 10-17
tot 1 april di t/m za 14-17

t/m 5 april

Poppenhuizen, prenten en poëzie-albumplaatjes

22 maart

Poppentaxatie en poppendokter

26 april t/m 17 augustus

Mede namens wederzijdse ouders

- Trouwen in Friesland in vroeger tijden
Cat.

Natuurmuseum Dokkum, Kleine
Oosterstraat 12

Open: ma t/m vr 10-12 en 13-17

mei t/m augustus za 14-16.30

t/m 29 juni

Met Ad Cameron op het wad

- Unieke tentoonstelling van kunst en
natuur. De expositieruimte is omgetoverd
in het Wad waarin de kunstwerken vrij han-
gen

Vouwblad

DRACHTEN

Museum Smallerland, Museumplein 2

Open: di t/m za 11-17 en zo 13-17

1e Paasdag gesloten, 2e Paasdag 13-17

t/m 31 maart

Zwart op wit, bont en blauw

- Expositie van merk- en letterlappen van
1667 tot 1903, 18e eeuwse sits, rouw- en
onderkleding. De voorwerpen komen uit
eigen collectie. Tevens zijn er hoeden en
kragen te bewonderen, gemaakt door leer-
lingen van de CSG Liudger

t/m 13 april

Ids Wiersma (1878-1965)

- Portretschilderijen/tekeningen en figuur-
studies

Aanleiding voor deze expositie is de kostba-
re restauratie van vijf olieverfschilderijen
van Wiersma. Het betreft een portret van
zijn vader, een van zijn moeder, een van

zijn verloofde Trijn Boon, een liggend naakt en een landschap in de omgeving van Drachten.

PRIMEUR! Museum Smallerland ontving uit een legaat twee schilderijen en een tekening van Wiersma. Deze drie werken zijn voor het eerst in het openbaar te zien

9 april
t/m 15 juni
Urterpvaalt: van buurschap tot klaverblad
- Tekeningen en schilderijen van Jan Planting

16 mei t/m 6 juli
Fryske Stoarm út Japan
- Sculptuur/beelden gemaakt in Japan door Jan B. Woudstra

EXMORRA
Fries Landbouw Museum, Dorpsstraat 72
Open: 1 april t/m 31 oktober dagelijks 10-17

Gehele seizoen
Strijd tegen het water
- Geschiedenis van landaanwinning in Noord-Nederland
Vouwblad

FRANEKER
Museum 't Coopmanshûs, Voorstraat 49-51
Open: di t/m za 10-17
april t/m september: zo 13-17

t/m 4 mei
Een stil verlangen
- Objecten, boeken en etsen van Gerrit Terpstra
Cat.

10 mei t/m 22 juni
De Lieven
- Schilderijen en tekeningen van Harry, Hessel en Peter Miedema
Cat.

Eisinga Planetarium, Eise Eisingastraat 3
Open: di t/m za 10-12.30 13.30-17

t/m 15 april
Kometen door de eeuwen heen
- Expositie historische prenten en faaie foto's van komeetverschijningen

GORREDYK
Streekmuseum Opsterlân, Hoofdstraat 59
Open: di t/m vr 9-17, za 13-16

t/m 27 maart
"Pas op: Bruikbaar"
- Educatieve expositie voor leerlingen van de basisschool (bovenbouw)

9 april t/m 24 mei
100 jaar drankbestrijding

GROU
De Trije Gritenijen, Stationsweg 1
Open: di t/m vr 10-17 en za 13-17

12 april t/m 30 augustus
150 jier súvel
- Geschiedenis van de thuisbereiding van zuivel, de overgang naar de zuivelfabriek en de geschiedenis van de zuivelfabrieken in Boarnsterhim

HEERENVEEN
Museum Willem van Haren, Van Harensaad 50-52
Open: di t/m vr 10-17 en za en zo 14-17

t/m 20 april
Ogen bedrogen
- Ons belangrijkste zintuig in de kijker

4 mei t/m 6 juli
Statig op reis
- De Friese Nassaus en hun reizen.
Tentoonstelling in het kader van het Nassaufestival 1997
Vouwblad

JOURE
Museum Joure, Geelgietersstraat 1-11
Open: ma t/m vr 10-17 en zo 14-17

t/m 15 april
Surrealisme in pastel
- werk van Ineke Disveld

18 april t/m 27 mei
Olieverfschilderijen van Gerrit Breteler

30 mei t/m 8 juli
Kunst met een kniphoog
- Expositie Stichting Artplan, Corrie Kuipers, Anneke Zuidema, Karen Apon en Anke van Westerlaak

KOLLUM
Oudheidkamer "Mr Andreae", Eyso de Wendtstraat 9-11
Open: di t/m za 14-17

29 april t/m 6 september
Kollumerland, gezien door de ogen van

(amateur) kunstenaars
- Pentekeningen en schilderijen van oude, wel of niet meer bestaande gebouwen in Kollumerland C.A.

KORNWERDERZAND
Kazemattenmuseum Kornwerderzand, Kornwerderzand
Open: van 1 mei - 1 oktober op wo en za 10-17

Mei t/m september
De rol van de Marine
- Bunkers uit WO-II. In een van de bunkers is een nieuwe tentoonstelling ingericht over de rol van de marine in mei 1940
Cat. Stelling KWZ, de strijd om de Afsluitdijk, 83 pag. f 15,-
Vouwblad

LEEWARDEN
Fries Museum, Turfmarkt 11
Open: ma t/m za 11-17, zon- en feestdagen 13-17

t/m 6 juli
Een fout leven
- Een omvangrijke collectie persoonlijke nationaal-socialistische materialen uit de periode 1930-1980. De verzameling bestaat uit foto's, documenten, tijdschriften, langspeelplaten en diverse andere bijzondere zaken

t/m 11 mei
Openingstentoonstelling
- De bezoeker maakt in het museum een tocht door het lege Friese land. Onderweg wordt de bezoeker door verhalen en theatrale settingen 11 werelden binnen-gevoerd

t/m 15 juni
Leeuwarden 1750-1850
- Een selectie tekeningen en aquarellen uit het Prentenkabinet

5 april t/m 11 mei
Pronken aan tafel
- Modern tafelzilver gemaakt door de dertien leden van het Gilde van Friese Goud- en Zilvermeden

16 april t/m 1 juni
Bevrijding in beeld
- Potloodtekeningen van Inge Krassenburg, gemaakt in opdracht van het Ministerie van Defensie in het kader van het Herdenkingsjaar 1995

Fries Natuurmuseum, Schoenmakersperk 2
Open: di t/m za 10-17, zon- en feestdagen 13-17

t/m 6 april

Knipwerk

- De Duitse kunstenares Maidelis Jacob laat zich inspireren door organische vormen uit de natuur. Naar aanleiding daarvan knipt zij grote abstracte werken

20 april t/m 28 september

Op hoge poten. Weidevogels in Nederland
 - Tentoonstelling over de biologie van weidevogels en de cultuuruitingen rondom weidevogels zoals het aaisykjen

Cat.

Vouwblad

Keramiekmuseum Het Princessehof, Grote Kerkstraat 11

Open: ma t/m za 10-17, zon- en feestdagen

t/m 7 april

Songs in Salt: Nieuwe wegen in Britz Zoutglazuur.

- Hedendaagse keramiek van de Everson Collectie, USA
 Cat.

Frysk Letterkundich Museum en Dokumintaasjesintrum (FLMD), Grutte Tsjerkestrjitte 212
Open: mo o/m fr 9-12.30 13.30-17
hieldagen sletten

21 maart o/m 30 maaie

O rôlje oer bou en greiden

- Fryske sang fan it lieteboek fan 1876 oant Sjongenderwize fan 1996
 Vouwblad

Museum Nanne Hendrik Bulthuis, Huizum Dorp 11

Open: do t/m za 11-17

Mei en juni

Van spel tot kunst

- Beeldhouwwerk van de jonge Friese amateur kunstenaar Jacoba de Haan (30). De mens staat centraal in al haar werk (hout, steen, spelsteen e.a.).
 Folder: Van spel tot kunst f 1,-

LEMMER

Lemster-Fiifgea, Nieuwburen 1

Open: ma t/m vr 10-16

1 t/m 30 april

Schilderijen en keramiek

- Schilderijen en acryl.

Gemengde technieken: Mariëls Smit.

Keramische objecten: Wim Burgers

1 t/m 28 mei

Oude schepen in modellen, verhalen en schilderijen

- Modelschepen: (vader) Dirk de Vries
 Maritieme schilderijen: (zoon) Dick de Vries

1 t/m 25 juni

Paarden en ruiters

- Tekeningen van Daniëlle Schröder

MODDERGAT

't Fiskerhúske, Fiskerspaad 4-8a

Open: ma t/m za 10-17

t/m 24 mei 1997

Magische objecten van Nanda Knotters

- Voorwerpen gevonden op het wad, gebruikt voor haar kunstobjecten

NOARDBURGUM

Klompemuseum, Dr. Ypeyalaan 8

Open: di t/m vr 14-17 en za 13-16

mei t/m oktober

Klompkedilen

OOSTMAHORN

Oerka I.V. Museum, Oostmahorn 15

Open: April t/m november do t/m
za 9.30-11.30 en 14-17

Op tel. afspraak het hele jaar door

Doorlopend

'Er was eens.... Diep'

- Werk van Irene Verbeek: olieverf op doek, grafiek, schetsen, betourelief, videofilms
 Cat. 'Er was eens' f 2,50

OUDEMIRDUM

Informatiecentrum Mar en Klif, De Brink 4

Open: vanaf 1 april ma t/m za 10-17

24 april t/m 1 november

Steenkist en trechterbekers. Prehistorie in Gaasterland

- Tentoonstelling over het hunebed/de steenkist in het Rijsterbos

SLOTEN

Museum 't Stedhûs Sleat, Heerenwal 48

Open: di t/m vr 10-12 en 14-17, za en zo 14-17

eind maart t/m eind augustus

De Bijbel op tegels aan de wand en op waaiers in de hand

SNEEK

Fries Scheepvaart Museum, Kleinzand 14

Open: ma t/m za 10-17, zo 12-17

1e Paasdag, Hemelvaartsdag en 1e Pinksterdag gesloten

t/m 31 maart 1997

- Scheepsmodellen

Werkstukken van Friese modelbouwers

24 maart 1997

Contactavond over gereedschappen uit de museumcollectie, toegelicht en gedemonstreerd door museummedewerkers

11 april t/m 1 juni

Een Sneker verzameling op het gebied van roken

6 juni t/m 28 september

Werk van leden van de Nederlandse Vereniging van Zeeschilders

SURHUISTERVEEN

Munt- en Penningkabinet Spaar- en

Voorschotbank, Jan Binneslaan 9a

Open: di t/m vr 14-17

t/m 25 april

Werk van beeldhouwer-medailleur Frans van der Veld

- O.a. uitgebreide collectie gietpenningen en beeldhouwwerk

16 mei t/m 5 september

Fryske Rom en Eare

- Prijspenningen voor specifiek Friese sporten en veekeringen
 Vouwblad

TERSCHELLING

Centrum voor natuur en landschap, Burg.

Reedekerstraat 11

Open: vanaf 1 april ma t/m vr 9-17,
za en zo 14-17

Stekelbaarsjes door de dijk

- Informatie op tekstpanelen

Het geheim van Griend

- Tentoonstelling over het vogeleiland Griend

Gemeente Museum 't Behouden Huys,

Commandeurstraat 30-32

Open: vanaf 15 maart weekends 13-17

vanaf 1 april ma t/m vr 10-17

t/m 1 augustus

Willem Barentsz van der Schelling

- Zijn reizen naar de Pool van 1594-1597,
 Brochure, 22 pag., 30 ill. f 4,-
 Scholieren puzzel

VLIELAND

Museum Tromps Huys, Dorpsstraat 99

Open: wo 14-17 en op verzoek

t/m 5 april

Vlieland amateurs

- Eilanders laten zich van hun beste creatieve kant zien

18 april t/m 30 augustus
De Leeuwarder gezondheidskolonie
- Frissche lucht, dames van stand & onbeperkt haveremout

De Noordwester, Vlielands Centrum voor info en educatie
Dorpsstraat 150
Open: 1 mei t/m 15 juni ma t/m za 14-17
15 maart t/m 1 mei wo en za 14-17
Tijdens schoolvakantie ma t/m za 14-17

Doorlopend
Schatten uit de Noordzee
- Wrakvondsten zolder; vondsten van de bodem van de Noordzee, vanaf eind 1800 tot 1996

WARTEN
It Earmhûs, Hellingpaed 3-9
Open: Juli en aug: di t/m za 14-17

Doorlopend
Miniaturen, centsprenten
- Uit eigen collectie

WOLVEGA
Oudheidkamer Weststellingwerf, Zilverlaan 1
Open: di t/m vr 10-12 en 13-17, za 14-17

t/m 31 mei
Volksaardewerk in Nederland

- Collectie Herman de Vries, Anaré van Weerdenburg. In- en uitheems aardewerk: kruiken, kommen, schalen, testen enz. Techniek o.m. ringeloorbeschildering (engobe)

12 april
Taxatiedag van door het publiek meegebracht aardewerk

WOMMELS
Museum "Striid tsjin it wetter", Ald Hiem 2
Open: 1 mei t/m 1 november di t/m
zo 14-17, groepen op afspraak

1 mei t/m 1 november
1897-1997. 100 jaar haatsen in Wommels

WORKUM
Museum Warkums Erfskip, Merk 4
Open: di t/m vr 10-17
ma t/m zo 13-17

tot 31 oktober
Workumer kerfsnee-aardewerk
- Het kleurige kerfsnee-aardewerk wordt al sinds 1850 in Workum gemaakt. De tentoonstelling laat u voorwerpen zien uit verschillende perioden. Daarnaast wordt getoond hoe het aardewerk gemaakt wordt en welke versieringstechnieken er zijn
Vouwblad

tot 31 oktober
Yke Klazes Nauta
- Aquarellen uit 1924. De elf steden neergezet in een stadstafeel met historische of folkloristische bijzonderheden, voorzien van een zeer fijn gepenseelde, rijk versierde rand, waarin een Fries rijmpje van rond de eeuwwisseling
Vouwblad

Museum voor kerkelijke kunst, Noard 173
Open: ma t/m za 13.30-17

2 juni t/m 13 september
- *Expositie* van kerkelijke kunst- en gebruiksvoorwerpen en de unieke Workumer kamer met tegeltableau
Vouwblad

ZWAAGWESTEINDE
Oudheidkamer Dantumadeel, Sikke Boukesstraat 4
Open: wo t/m za 14-17,
groepen en clubs op afspraak

t/m 7 juni
Wonen in de wouden....
- Expositie van tekeningen, foto's, ansichten e.d. van huizen en gebouwen in de diverse dorpen van Dantumadeel

(advertentie)

De Wandelmaat Historische voettochten in Friesland

pelgrim Henricus

In **De Wandelmaat** krijgt de jeugdliefde voor geschiedenis een nieuwe kans. En dat nog wel in het land van 'Algra en Algra'. De **Wandelmaat** is op dit moment een praktische vertaling van datgene wat geschiedschrijvers via de drukpers hebben prijsgegeven. Ik tracht daar al wandelend iets persoonlijks aan toe voegen. Onderweg sta ik stil bij een historisch feit of ik lees een gedicht voor. Per route maak ik een informatief boekje.

'Langs kloosters, kerken, dijken en terpen'. Sinds 1995 organiseer ik een pelgrimstocht van Fochteloo naar Dokkum. Pelgrimstocht wordt in feite

aandachtstocht: aandacht voor de geschiedenis, de literatuur, het landschap en wat mensen elkaar (kunnen) aandoen. Wat dat betreft biedt de Friese geschiedenis volop mogelijkheden.

In 1997 staat een aantal nieuwe tochten op het programma. De Titus Brandsmatocht (met Pinksteren) verbindt Bolsward met Dokkum (via het Karmelklooster in Drachten, waar broer Henricus o.f.m. biechtvader van de Karmelissen was).

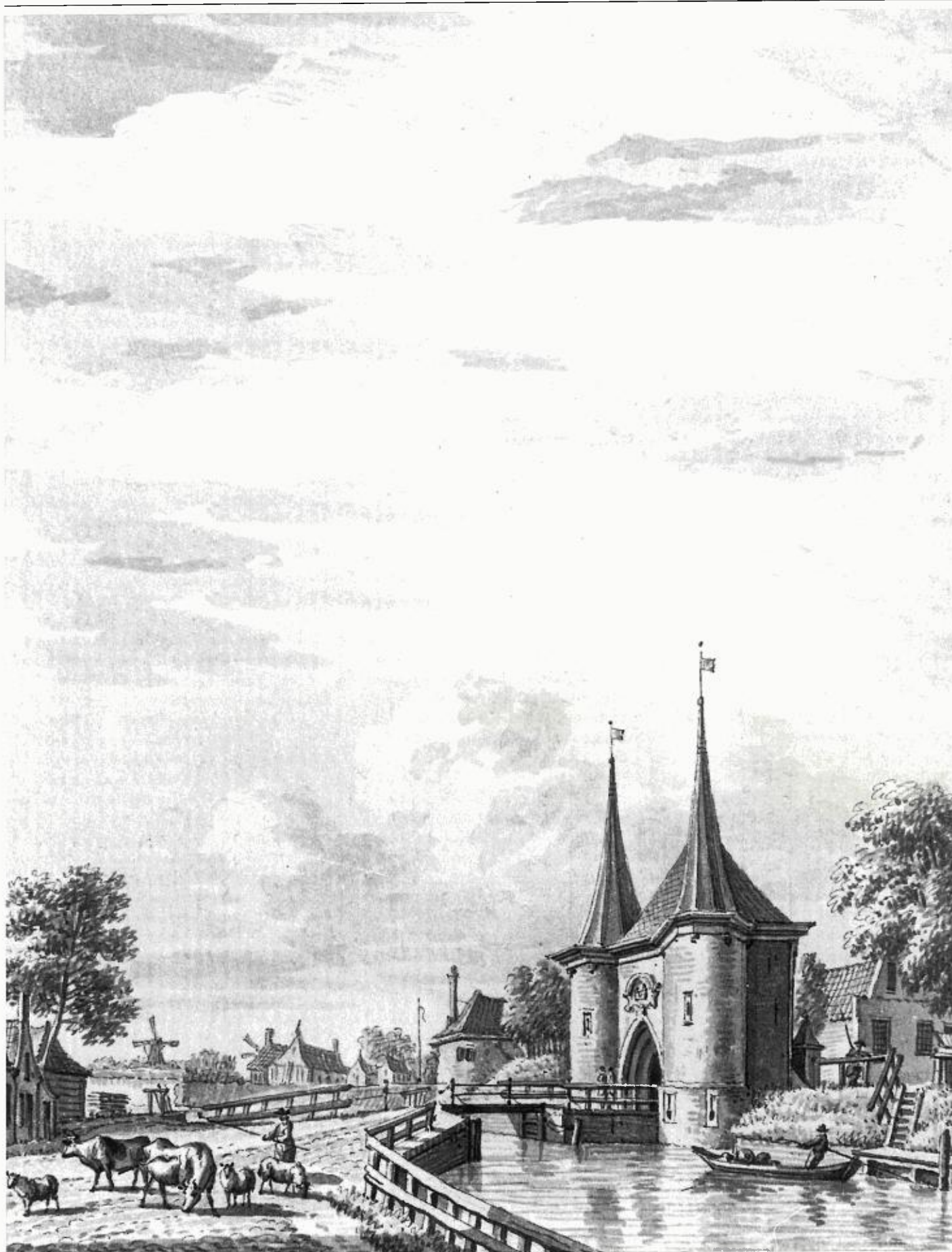
Wie spreekt over pelgrimeren denkt vaak aan tochten in de woestijn. Door de zee wandelen is echter een unieke aangelegenheid. Bij de Foswerd-tocht verbind ik Smalle Ee (Drachten) met het oude klooster op Ameland, dat later naar Ferwerd is verplaatst. En het spoor van de Schiere monniken

volg ik van Klaarkamp over Veerwouden, Gerkesklooster en Munnekezijl naar Schiermonnikoog. Het wandelprogramma *Zwerven door Werven* krijgt ondermeer gestalte in de Kuunder en Lende-kuiers vanuit Oldeberkoop.

De Wandelmaat zoekt de menselijke maat. Niet alleen jezelf tegenkomen in een meerdaagse wandeltocht, maar ook ontmoetingen met 'informanten' ter plaatse. Om met Van den Akker te spreken:

*Dy't gjin each hat foar 't forline
Sil, hoe fyn er is bislipe
Nea 't forbân der tiden fine
En de neitiid min bigripe.*

Voor meer informatie kunt u terecht bij **De Wandelmaat**, telefoon: 0512-544197.

De Noorderpoort te Sneek op een tekening van J. Bulthuis uit 1790. De toen nog in zijn laat-middeleeuwse staat verkerende stadspoort werd in 1492 gebouwd. Hij stond aan het einde van de Wijde Noorderhorne of Brouwerssteeg. Het landverkeer van en naar Bolsward moest deze poort passeren. Na 1524 werd hij opgenomen in de stadsmuur, die Sneek als enige Friese stad tot 1717-1725 rijk was. In 1843 verdween de Noorderpoort voorgoed uit het stadsbeeld. Het is opmerkelijk dat juist in Sneek, waar de negentiende eeuwse slopershamer meer dan waar ook in de Friese steden rondging, de laatste Friese stadspoort (de Hoogendster Waterpoort) uitgezonderd de 'brugpoorten' van Sloten, intact bleef (ill. Fries Museum)